

KURUCZ GYÖRGY

VÁLOGATÁS GERICS PÁL GEORGIKONI TANÁR NYUGAT-EURÓPAI JELENTÉSEIBŐL ÉS LEVELEIBŐL

Bevezetés

Festetics László gróf, a Dunántúl egyik leggazdagabb főnemese két fiatalembert fogadott bécsi palotájában 1820. március 18-án. Egyikük, a gróf keszthelyi uradalmának inspektora, Pallera Ferenc, a morvaországi Brünnbe (ma: Brno, Csehország) készült, hogy Festetics utasításainak megfelelően néhány ottani posztógyár képviselőjével tárgyaljon. A másik fiatalember Geric Pál volt, a Keszthelyen működő felsőfokú mezőgazdasági tanintézet, a Georgikon fizika és állatgyógyászat professzora. Geric hosszabban időzött a grófnál, aki egy nyugat- és dél-európai útitervre vonatkozó írásos utasítást adott át neki, s kettős célkitűzéssel bocsátotta el alkalmazottját. A gróf által és birtokainak központi igazgatási szerve, a Directio révén megszabott instrukciók értelmében ugyanis az ekkor huszonnyolc éves tanárnak utazásai során nem pusztán tudományos és gyakorlati ismeretszerzésre, különféle tudományos intézményekkel történő kapcsolatépítésre kellett törekednie, hanem kimondottan piacutató tevékenységet is kellett folytatnia annak érdekében, hogy a bécsi kereskedők kiiktatásával nyugat-európai piacot találjon a Festetics birtokok gyapjújának. Az e napon kelt német nyelvű instrukciók kitértek a követendő útvonalra, továbbá az utazás első időszakában a gróf által megjelölt felkeresendő személyekre és tudományos intézményekre, az ajánlólevelekért való folyamodás részleteire, gondosan figyelemmel az utazás első időszakában a gróf által megjelölt felkeresendő személyekre és tudományos intézményekre, az ajánlólevelekért való folyamodás részleteire, gondosan figyelemmel Gericset a szükséges hivatalos iratok beszerzésének módjára, valamint a hitellevelek felhasználásának lehetőségeire. Mindezeket túl Festetics László rendszeres beszámolási kötelezettséget is előírt alkalmazottja számára.¹

1 Geric a Directiónak küldött későbbi jelentésében így emlékezett vissza: „A készületnek március 18-án véget ért. A M[éltóságos]. Gróf beteges állapotjának ellenére is egész nap miattam fáradozott. Később este leve már, hogy kívánsága szerint elkészítve magától eleresztett...” Magyar Országos Levéltár (= MOL) Festetics család keszthelyi levéltára. (= Festetics Lvt.) P 274 Központi birtokigazgatás és gazdálkodás. (= P 274) 3. cs. Jelentések 5. Geric Pál jelentései külföldi útjáról, 1820–1825 (= 3. cs. 5.) fol. 210. Az indulás körülményeihez további adalékokkal szolgál Gericnek Festetics Lászlóhoz írt 1820. március 29-én Troppauban (ma: Opava, Csehország) kelt levelének bevezető része. MOL Festetics Lvt. P 274 3. cs. 5. fol. 384. A hivatkozott német nyelvű utasítás több példányban is fellelhető az egykori Festetics Levéltár különböző fondjaiban, pl. MOL Festetics Lvt. P 283 Georgicon. (=P 283) 4. cs. fol. 15–49.

A Georgikon addigi működése során egyébként számos példa volt arra, hogy az intézet egyes tanárait vagy hallgatóit külföldi tanulmányútra küldték. A tanintézetet alapító Festetics György gróf is igen sokat áldozott a külföldi tudományos intézményekkel való kapcsolattartásra, s ő maga is kora számos elismert mezőgazdászával levelezett. A családi könyvtár *Oeconomica* szakát a kor nagyra tartott közgazdasági, pénzügyi és mezőgazdasági munkáival gyarapította.² Fia, Festetics László gróf, az apai örökség átvételekor nem szüntette meg a Georgikont, hanem igyekezett kihasználni a tanintézet mintagazdaságában rejlő lehetőségeket, illetve az oktatás színvonalának megőrzésére törekedett. A francia háborúk gabonakonjunkturája, illetve az azt követő gyapjúkonjunktura elmúltával azonban Festetics László, sok magyar mágnáshoz hasonlóan, komoly anyagi gondokkal szembesült, melyet még költséges, és meglehetősen felelőtlen életvitele is súlyosbított.³ A keszthelyi gróf egyébként társasági embernek is furcsa lehetett, mivel első unokatestvére, Széchenyi István, aki szintén ekkor készülődött nyugat-európai és angliai utazására,⁴ így írt róla naplójában: „[Festetics] Laci azt ajánlotta, hogy töltsék nála néhány hónapot. Inkább cukrot finomítanak a gyarmatokon. Egy második ilyen

-
- 2 Figyelemre méltó, hogy Gerics indulásának évében a korabeli magyar nyelvű sajtó is beszámolt Bene Gergely, a Georgikon kertészének különböző német fejedelemségekben és Hollandiában tett korábbi tanulmányújáról, illetve külföldi tudományos társaságok tagjává történt választásáról: *Tudományos Gyűjtemény* (1821) (3.) 115–116. p. A tanulmányutak fontosságára utal a Georgikon egykori hallgatója: *Érkövy (Ploetz) Adolf*: Emlékbeszéd Festetics György gróf felett. In: *Társalkodó* (1847) (46.) 179–180. p. A Georgikon történetének monografikus feldolgozását ld. *Süle Sándor*: *A keszthelyi Georgikon, 1797–1848*. Budapest, 1967. Az alapító életének, kultúrpolitikai tevékenységének és kapcsolatainak újabb részletes elemzését, átfogó bibliográfiával ld. *Kurucz György*: Festetics György gróf. In: *Zalai Múzeum* 9. (1999) 265–285. p. Festetics György könyvtárfejlesztő tevékenységéhez, illetve az alapító különleges intellektusáról korabeli adalékokkal szolgál: *Bright, Richard*: *Travels from Vienna through Lower Hungary*. London, 1818. 449. p. Az egykori családi könyvtárban fellelhető, az adott időszakban megjelent angol szakkönyvekről áttekintést ad: *Kurucz György*: Az „új mezőgazdaság” irodalma az egykori Festetics-könyvtár anyagában. In: *Magyar Könyvszemle* 106. (1990) (1–2.) 32–44.
- 3 Festetics László életéhez és jellemrajzához ld. *Szabó Dezső*: *A herceg Festetics-család története*. Budapest, 1928. 327–331. p. Ujfalvy Sándor emlékiratai. Sajtó alá rendezte: Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1941. 216–217. p.
- 4 Gerics 1822. április 2-án Londonban kelt levelében számolt be Festetics Lászlónak Széchenyi várható érkezéséről. A levél szerint Gericsnek találkozni kellett Széchenyivel, hogy átvehesse tőle Festetics László újabb utasításait. MOL Festetics Lvt. P 274. 3. cs. 5. fol. 455.

bolond nincsen a földön. Egészen bizonyos, hogy eltárgálnám, ha egy hétig szorosan velem kellene élnem — Felesége, Istenemre, rászolgált a mennyországára.”⁵

Az utókor ítélete azonban egyoldalú lenne, ha nem vennénk számba Festetics László egyéb, a hazai tudományos és politikai közéletet egyaránt érintő tevékenységét is. Így feltétlenül említést érdemel, hogy a Széchenyi István kezdeményezésére felállítandó „Tudós Társaság” pénzügyi alapjának megteremtését 10000 forinttal támogatta. Szintén komoly anyagi hozzájárulásban részesítette, a még apja kezdeményezésére létrejött Ludovika katonai tisztképző intézet alapítványi vagyónát, mely a sorozatos devalvációk következtében jelentősen megcsappant. Mindemellett 1825 decemberétől előbb Somogy megye, majd pedig Vas, Sopron és Zala vármegyéék nemességéhez intézett leveleiben a megyeszékhelyeken felállítandó közkönyvtárak érdekében tett erőfeszítéseket, remélve, hogy ily módon idővel egy országos könyvtárhálózat is kialakulhat Magyarországon. A szervezési munkákban Berzsényi Dániel, Kisfaludy Sándor, a fiatal Deák Ferenc, s a későbbi 1849-es mártír miniszter, Csány László is hathatósan közreműködött. Nem Festetics Lászlón múlt, hogy a nemes olvasóközönség igényeit kielégíteni hivatott könyvtár végül is csupán Kaposvárott és Zalaegerszegen nyílt meg a vármegyháza épületében.⁶

Néhány évvel később azonban a dekonjunkturális időszak, illetve különböző szerencsétlen hitelműveletei miatt Festetics László kénytelen volt sequestrumot kérni maga ellen.⁷ Mindazonáltal úgy tűnik, hogy az 1820-as évek elején még nem

5 *Széchenyi István – Wesselényi Miklós*: Feleclő naplók. Szerk.: Maller Sándor. Budapest, 1986. 88. p. Festetics László felesége egyébként Hohenzollern hercegnő volt, s ez feltétlenül magyarázatul szolgál arra, hogy Gericset miért fogadták személyesen is porosz arisztokrata családok tagjai, illetve segítették ajánlólevelekkel.

6 *Kurucz György*: A Georgikon alapításától 1848-ig. In: *Georgikon* 200. I. köt. Szerk.: Fülöp Éva Mária. Keszthely, 1996. 81–83. p. *Kostyál István*: Festetics László kísérletai közkönyvtárak alapítására. In: *Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve (1961–62)* 280–290. p.

7 Az 1828-ban elkerülhetlenné vált zárgondnokságról a gróf a következőket jegyezte meg: „Minckutána én Festetics László többrendbeli nevezetes jószágoknak és más realitásoknak vétele által, ezen kívül mind a jószágokban, mint az atyámtól rcám háramlottakban tett javítások és szükséges marháknak és más egybeknek beszerzése miatt másoknak adósságait is magamra vállalni kénytelen lévén terhes és nagyobb fizetésekre magamat lekötöltem volna, melyeket a természetvények mindég alább és alább szálló ára miatt, sőt mivel azokat mindenkor eladni és más jövedelmeket is annak idejében behajtani sem lehetett, nem teljesíthettem ... kényszerítettem gyakortább kölcsönzéseket tenni, némelykor igen nagy áldozatokkal is ... miért a fizethetőségemre nézvést creditumom egészen megcsökkent.” Idézi: *Vörös Károly*: *Fejleszték Nagyváthy János életéből*. In: *Agrártörténeti Szemle* 3. (1961) (3–4.) 398. p. A zárgondnoksághoz további adalékokkal szolgál: *Iványi Grünwald Béla*: *Gróf Széchenyi István Hitel című munkája*. Budapest, 1930. 58. p. Érdemes megjegyeznünk, hogy Festetics László

jelentett különösebb anyagi megterhelést a gróf számára egy-egy georgikoni tanár hosszabb külföldi tartózkodásának finanszírozása. Festetics György szellemi örököséként maga is nélkülözhetetlennek tartotta a legmodernebb minták átvételét, ezért az intézmény nemzetközi kapcsolatainak bővítésére, a tanárok szaktudásának gyarapítására fordított összegeket hosszabb távon megtérülő befektetésnek tekintette. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy Gericcseel egyidejűleg, egy másik georgikoni tanár, Lehrmann József is nyugat-európai tanulmányúton vett részt.⁸ Lehrmann német nyelvű jelentései Gericcs iratanyagához csatoltan találhatóak, de sajnos rendkívül hiányosak, hiszen a jegyzék szerinti 71 jelentésből mindössze 17 maradt fenn. Az ő számára kiadott instrukciók elsősorban kertészeti és szőlészeti ismereteinek, tapasztalatainak gyarapítását írták elő. Lehrmann, Gericctől eltérően, nem adott részletes tájékoztatást a látottakról, csupán néhány mondatot szentelt egy adott témának, azt is sokszor felsorolás jelleggel. A töredékes iratanyagból azonban kiderül, hogy Franciaországban a legjelesebb borvidékeket kereste fel. Figyelemre méltó, hogy fennmaradt egy jegyzék azokról a növénymagokról, amelyeket utazásai során küldött a Georgikon kertje számára.⁹

Ha a többéves utazásra induló Gericcs Pál életének különböző szakaszait vizsgáljuk, az elszórt adatok alapján azok rekonstrukciója egyáltalán nem könnyű. Semmilyen portré nem került elő eddig róla, ráadásul tanulmányainak egyes részeit is homály fedí. A keszthelyi premontrei líceum által kiállított Testimonium

1846-ban bekövetkezett halálakor mintegy 4 millió forint adósságot hagyott maga után. Fiai nem sokkal később árverést rendeztek Keszthelyen, s kocsijait, ruháit, nyercseit, lószerszámaikat, s minden egyéb nélkülözhető használati tárgyait eladták. Zala Megyei Levéltár. Keszthely Város Régi Levéltára V. 1734. No. 1192. 236. p.

- 8 Lehrmann munkásságára lásd: *Siile S.*: i. m. 32. p. *Csoma Zsigmond*: Szőlészeti-borászati hagyományok a megújulás és a közösség kötelékében. Debrecen – Budapest, 1994–95. 74–75., 79–82. p. Gericcs több alkalommal is utal jelentéseiben a Lehrmann-nal való találkozásaira Európa különböző nagyvárosaiban. Lásd még 1821. augusztus 31-én kelt londoni levelét Festetics Lászlóhoz: MOL P 274 Festetics Lvt. 3. cs. 5. fol. 425–426v. Gericcs 1822. február 8-án kelt levelében pedig azt említi, hogy Lehrmann Párizsból írt neki. Uo. fol. 450v.
- 9 MOL Festetics Lvt. P 274 3. cs. 6. fol. 1–120. Nem tudjuk mi lehet az oka annak, hogy Lehrmann jelentései csak hiányosan maradtak fenn megbízójának levéltárában, holott a jegyzék szerint 71 jelentés valóban megérkezett Keszthelyre. Feltehető, hogy tanulmányozás céljából Festetics László valakinek kölcsönadta Lehrmann jónéhány, valamilyen szempontból érdekesnek ítélt jelentését, ám azok idővel elkallódtak. Azt sem tudjuk, hogy Gericctől eltérően miért németül írt, hiszen tudott magyarul, s számos tantárgyat később magyarul adott elő a Georgikonban.

Scholasticum szerint 1792-ben született a Somogy vármegyei Kéthelyen. Apja, Gerics Jakab, nem nemesi származású római katolikus vallású családfő volt.¹⁰ Alsófokú tanulmányait a helyi falusi iskolában kezdte meg, amint ez egy Festetics Lászlóhoz intézett levelének megjegyzéséből kiderül.¹¹ A keszthelyi középiskolai éveket követően előbb katolikus lelkészi pályára készült, de 1811-ben, nem sokkal teológiai tanulmányainak megkezdése után, „első esztendőbeli növendék papként” Festetics Györgynek ajánlotta fel szolgálatait.¹² Pártfogója támogatásával ezután feltehetően Pesten és Bécsben alapozta meg orvosi, állatgyógyászati és természettudományos ismereteit, majd a Georgikon 1818/19-es tanrendje szerint a fizika és az állatgyógyászat tanáraként alkalmazták Keszthelyen.¹³ 1820 tavaszán indult el közel öt évig tartó tanulmányújtjára Bécsből, s Morvaország, Szilézia, Poroszország, Szászország, az észak-német területek és Németalföld bejárása után Angliába utazott. Több évig élt a szigetországban, majd Franciaország, Itália, Svájc érintése után tért vissza hazájába. Ezt követően Festetics László a Georgikon archonjává, vagyis igazgatójává nevezte ki, s ezt a posztot a tanintézet 1848-as megszűnéséig töltötte be. A keszthelyi római katolikus plébánia anyakönyve szerint Feidenschwarz Antóniával kötött házasságából négy gyermeke született, s 1868. október 27-én halt meg.¹⁴

Amint korábban láthattuk, az utasítások rendszeres beszámolósi kötelezettséget róttak rá. A megbízójának szóló leveleknek nem volt meghatározott tartalmi előírása, ellentétben a Directióhoz írott jelentésekkel, melyekben mindig válaszolnia kellett bizonyos kérdésekre. Így például: „Mely könyveket olvasott és használt ezen hónapban? Mely gazdaságbeli intézeteket, mely gazdaságbeli, vagy más tudós társaságokat, vásárokat, juh- és lógyesületeket, és baromorvosi intézeteket látogatott meg, s mely állapotban talált mindent?” A Festetics Lászlóhoz intézett leveleket mindig magyarul írta, míg a Directiónak szóló jelentéseket kezdetben latinul, majd a gróf utasítására magyarul.¹⁵ Első levelét 1820. március 29-i keltezésel Troppauból (ma: Opava, Csehország) küldte megbízójának, míg utolsó levelét Firenzében írta 1825. február 22-én. A Directiónak szóló jelentéseit 1819. decem-

10 MOL Festetics Lvt. P 283. 10. cs.

11 Gerics angliai tartózkodása idején 1821-ben felkereste Joseph Lancaster (1778–1838), a neves angol pedagógus iskoláját is, és az ottani tapasztalatai alapján hasonlította össze Lancaster módszereit gyermekkori élményeivel. MOL Festetics Lvt. P 274 3. cs. 5. fol. 429–429v.

12 *Süile S.*: i. m. 44. p.

13 MOL Festetics Lvt. P 283. 4. cs. B2 No. 7. Gerics egyébként nem volt a Georgikon hallgatója, mert a korból fennmaradt matriculákban nem szerepel a neve.

14 Ezúton szeretném megköszönni a keszthelyi plébánia és Kovács Sándor, a Georgikon Major-múzeum egykori vezetőjének szíves adatszolgáltatását.

15 MOL Festetics Lvt. P 274. 3. cs. 5. fol. 37.

ber 5-én Bécsben kelt beszámolójával kezdte meg, utolsó jelentését pedig Milánóból küldte 1825. január 15-én. Festetics Lászlónak összesen 53 levelet küldött, míg a Directio számára 83 alkalommal továbbította feljegyzéseit.

A Georgikon tanárának utazásáról fennmaradt iratanyag rendkívüli művelődés-, gazdaság- és tudománytörténeti jelentőségére a hatvanas évek végén Süle Sándor hívta fel a figyelmet monográfiájában,¹⁶ de ismertetésétől, részletes vizsgálatától eltekintett, s más kutatók sem fordítottak rá figyelmet. Gerics jelentéseivel a Georgikon külföldi kapcsolatainak kutatása során kezdtem el foglalkozni, s az Agrártörténeti Szemle 1997. évi 3-4. számában a Festetics Lászlóhoz intézett angliai leveleit teljes egészében közreadtam.¹⁷ Gerics angliai levelei mindenekelőtt a magyar gyapjú értékesítésének technikai nehézségeivel, az osztályozási szempontokkal, az árakkal, s esetenként az üzleti fogásokkal kapcsolatban közölnek figyelemre méltó adatokat.

Az itt következő válogatás terjedelmi okokból szintén nem lehet teljes. A korábbi forrásközléstől eltérően azonban az alábbi összeállítás a Directio számára küldött jelentésekből is tartalmaz részleteket. Ily módon időben és földrajzilag, s ennek következtében tematikájában is tágabb kitekintést kapunk, hiszen ezúttal Sziléziától Felső- és Alsó-Szászországon, Poroszországon, Hannoveren, a Hesseni Fejedelemségen, Hollandián, Skócián keresztül különböző angliai vidékeken át követhetjük figyelemmel Gerics utazását. Meghatározó szempont volt továbbá az is, hogy a Magyarországhoz közelebb eső piacokról, a sziléziai és a német területekkel kapcsolatos gyapjúosztályozási, értékesítési sajátosságokról ugyanúgy képet nyerünk, mint a Directiónak küldött jelentések alapján az egyes természettudósokkal, mezőgazdászokkal történt találkozásairól, a tudományos intézményekről, gyógyászati eljárásokról, gazdálkodási módszerekről, vagy éppen az élelmiszerfeldolgozás terén szerzett tapasztalatairól. Megbízója családi kapcsolatainak és ajánlóleveleinek köszönhetően porosz, szász, s más németországi arisztokrata családok tagjai fogadták, s készségesen vezették körbe gazdaságaikban. Az egyetemeken szintén szívesen fogadták, Berlinton Göttingenig, Giessentől Gentig, s ez mindenképpen felkészültségének elismerését jelenti.

Rendkívül figyelemre méltóak Gerics leírásai és jellemzései a kor ipari és mezőgazdasági mintaországában, Angliában tett látogatásáról. A legnevesebb angliai gazdálkodók kastélyait és majorjait kereste fel, így többek között eljutott Norfolk európai hírű mintagazdaságába, Holkham Hallba, ahol maga a tulajdonos vezette

16 Süle S.: i.m. 75. p.

17 Kurucz György: Tanulmányúton Nyugat-Európában. Gerics Pál georgikoni tanár angliai levelei gróf Festetics Lászlóhoz. In: Agrártörténeti Szemle 39. (1997) (3–4.) 655–724. p.

körül Magyarországról érkezett látogatóját. Gerics részletesen elemezte az intenzív szántóföldi növénytermesztési, rétművelési módszereket, leírta a londoni vágóhidakat, piacokat, beszámolt az angol állatorvosok gyakorlati képzéséről, a jót, s az általa rossznak ítélt jelenségeket egyaránt szóvá tette. A bradfordi, s más nyugat-angliai városok textilgyáraiban szerzett tapasztalatai kapcsán például így írt Keszthelyre: „A szegény gyermekek már négy esztendő s korukban a machinák mellé szorulnak, s 12 óráig dolgozni kénytelenítettek, azon időn kívül, mely evésre van engedve. Pedig ez iránt törvény van, hogy azok kilencedik esztendőjük előtt a fabrikákba fel ne vétessenek, s 11 óránál tovább ne dolgozzanak.”¹⁸

Ha a kétféle forráscsoportot további szempontok alapján is vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a levelek és a jelentések stílusa visszafogott és tiszteletteljes, mindvégig egyszerű és tárgyilagos. Természetesen a Festetics Lászlónak szóló levelek egyes fordulatai tükrözik a két személy közötti társadalmi különbségeket, így például Gerics sokszor utal a gróf jótéteményeire, előrelátására, bölcs ítéletére, de mindezek ellenére nem mondhatjuk, hogy hangneme alázatokodóvá válna. Figyelemre méltó, hogy beszámolóinak hangneme alkalmanként milyen emelkedetté válik, különösen akkor, ha valaki a tudományos előrelépés, a közjó érdekében is képes áldozatvállalásra, cselekvésre.¹⁹ A leírt dolgokkal kapcsolatos megjegyzéseit, észrevételeit és javaslatait mindig igyekszik a korszak mezőgazdasági, állatorvosi, botanikai vagy agrárgazdasági ismeretanyagának, illetve saját tapasztalatainak, természettudományos felkészültségének tükrében előadni. Ettől elválaszthatatlan módon önérzetességére is találunk példákat. Ilyen megnyilatkozásáról olvashatunk Festetics Lászlónak küldött egyik levelében, amikor a Directio részéről történt bírálatra reagált, miszerint egyik-másik jelentésében nem megfelelően használt magyar szavakat, szakkifejezéseket, magyarázó megjegyzé-

18 MOL Festetics Lvt. P 274 3. cs. 5. fol. 147.

19 Edward Jennemél (1749–1823), a himlő elleni oltást kikísérletező angol orvosnál tett látogatása kapcsán például így ír: „Mindenfelől szinte Kinából is vett himlőről könyveket s ajándék; (sic) — csak az én hazából nem!! /:melyről a jó s egyéb cránt tudós öreg, oly keveset tudott, hogy pláne azt kérdezte tőlem, ha vajon Magyarország Tirolisnak nem egy része-e??/: Egyik ajándékát, melyet Amerikából vett, s amelyet az aranyláncnál, garter rendnél is többre becsült Jenner, lehetetlen volt, hogy Kegyelmes Urammal ne közöljem. Minden ember érzékenyül fogja olvasni, hiszen, ha szinte a népek s nemzetek karaktere esmérőben kedvet nem lelne is.” *Kurucz*: Tanulmányúton Nyugat-Európában i.m. 713. p. Gerics öt észak-amerikai indián törzs főnökeinek nyilatkozatát olvasta, melyben köszönetüket fejezik ki Jennernek amiatt, hogy a himlőtől megszabadította népeiket. A Georgikon tanára az angol nyelvű levelet lemosolta és megküldte Festetics Lászlónak. Uo. 714–715. p.

sei pedig nem mindig voltak világosak.²⁰ Gerics leveleiből és jelentéseiből egyébként egyértelműen kiviláglik, hogy magyar anyanyelvén kívül megfelelő latin, német, illetve francia nyelvismerettel rendelkezett, s igen rövid idő alatt angolul is képes volt különböző szakmai kérdésekről tárgyalni, vitatkozni. Írásaiban a pontosság érdekében egyaránt használt latin, német, francia vagy angol szakkifejezéseket. A beszámolókból mindemellett az is kiderül, hogy nemcsak felkészült volt, hanem megfelelő fizikai állóképesség is jellemezte, hiszen igen gyakran gyalog tett meg nagy távolságokat, dacolva az időjárás viszontagságaival.

Bár Gerics jelentései, levelei követik az instrukciókban előírtakat, érdemes felfigyelnünk arra, amiről nem írt egy szót sem, illetve közvetett módon sem tett említést. Korának politikai eseményeire soha nem utalt, de még inkább feltűnő, hogy az angliai polgári viszonyok és a hazai társadalmi berendezkedés közötti különbségekre sem célzott. Pedig számos angliai mintagazdaságot felkeresett — többek között járt Holkham Hallban —, intenzív agrotechnikai módszereiket vizsgálta, tehát a felhasznált munkaerő, a bérmunka, a bérleti rendszer és a földtulajdon viszonyok sajátosságai is megismерkedett. Egyáltalán nem valószínű, hogy műveltsége és világlátottsága következtében ne lett volna képes megfelelő összehasonlításra, vagy ne tudta volna megfelelően mérlegre tenni a látottakat a hazai feudális viszonyok tükrében. Nem szólt arról sem, hogy amikor hosszabban időzött egy-egy német vagy angliai városban, vajon hol szállt meg, milyen személyes jellegű kiadásai voltak, s szinte csak arról írt, ami küldetésével kapcsolatos.²¹ A Directio részére küldött angliai jelentéseiből csupán az derül ki, hogy havi fizetése tíz font volt, ami átszámítva mintegy 90 forint körüli összegnek felel meg.²² Feltehetően útja többi részén is hasonló nagyságrendű összeget fordíthatott saját céljaira.

Gerics beszámolója a Magyar Országos Levéltárban őrzött egykori Festetics családi levéltár anyagában található (MOL P 274 Festetics család keszthelyi levéltár-

20 „Sajnálkodva kelle értenem, hogy némely magyar kifejezéseim, minden igyekezetem ellenére is érthetetlenek voltak, s arra adának alkalmatosságot, hogy az mondatnék felőlem, mintha én új szavakat gondoltam volna ki. Amcllett, hogy cbbéli hibámért alázatosan engedelmct kérek, csak azt jegyzem meg, hogy én egy írásomban sem éltem még más szavakkal, mint amelyck classicus íróinknál folyamban vannak ... Annyi bizonyos, hogy a tiszta magyar kifejezésnek barátja, úgy az idétlen neologizmusnak – mint minden miszticizmusnak esküdt ellenség (sic) vagyok ...” MOL Festetics Lvt. P 274 3. cs. 5. fol. 422.

21 Egy esetben találunk utalást magyar történelmi emlékek iránti érdeklődésére wartburgi látogatása idején. Lásd a következőkben Festetics Lászlóhoz intézett 1820. november 16-i levelét.

22 A Gerics által megadott árfolyam: 1 guinea (1 font 1 shilling) 9 forint 52 krajcár. MOL P 274 Festetics Lvt. 3. cs. 5. fol. 443v. Ez az összeg egyébként éves szinten Gerics keszthelyi fizetésének felelt meg a deputatumot leszámítva.

ra — Központi birtokigazgatás és gazdálkodás — 3. cs. Jelentések — 5. Gerics Pál jelentései külföldi útjáról, 1820-1825). A leveleket mai helyesírással, szövegűen, sorszámokkal és dátummal ellátva, rövid tartalmi összefoglalással, a megfelelő fölió számok feltüntetésével, az általános archeográfiai szabályok figyelembevételével adom közre. Az ismétlések vagy terjedelmi okok miatt kihagyott részekről zárójelben adok rövid tartalmi információt. A szövegben [...] arra utal, hogy a szó vagy szövegrész olvashatatlan. Az idegen kifejezéseket, régies magyar szavakat az adott szövegrészhez kapcsolódó magyarázatokkal, illetve fordítással láttam el. A Gerics által felkeresett porosz, illetve sziléziai településeket azonosítottam, s mai elnevezésüket, minthogy jelenleg nem Németország területén található, a jegyzetekben közöltem. Az 1997-ben közreadott angliai levelekhez csatolt jegyzetapparátushoz képest sikerült pontosabb és részletesebb jegyzetanyagot készítenem, továbbá egyes hiányosságokat pótolnom. Ezt egyrészt hosszabb külföldi tartózkodásom tette lehetővé, melynek során a Gerics által felkeresett helyek egy részén magam is megfordultam, másrészt a British Library kézikönyvtára is nélkülözhetetlen útmutatással szolgált.

Végezetül szeretném kifejezni köszönetemet a Genti Egyetem levéltárának két munkatársa, Mark Geerinckx és Elienne Langedries felé, akik munkámat számos információval segítették. Külön köszönettel tartozom Balázs Györgynek, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettesének, aki a szöveggondozás során számos esetben nyújtott technikai támogatást. Szabó István botanikus professzor a szövegben előforduló növényi meghatározások legújabb nomenklatúra szerinti pontosításában nyújtott nélkülözhetetlen segítséget.

Levelek, jelentések

1.

Buchwald, 1820. május 3.

Gerics tájékoztatása Festetics László gróf számára sziléziai birtokosoknál tett látogatásáról, valamint a nyírott gyapjú helyi osztályozási és csomagolási módjáról.

Nagyméltóságú Gróf!
Kegyelmes Uram!

Úgy tetszik, hogy a legkellemetesebb kötelességim egyikét teljesítem, midőn Kegyelmes Uram kegyes akarátja következtében eddig való utamról tudósítást tesz nek ...

(Részletek Gerics porosz uradalmi tisztékkel való találkozásáról, valamint további ajánlóleveleinek beszerzéséről, utalásokkal Festetics László családi kapcsolataira.)

Ekersdorfból²³ Fürstensteinba²⁴ jöttem, de az idevaló tisztektől igen hidegen fogadtattam. Gróf Hochberg²⁵ már kilenc esztendő óta Virskowitzon²⁶ lakik, Breslaun²⁷ túl nyolc mérföldnyire. Az anhalt-kötheni hercegtől²⁸ hozzá címezett levelet oda küldöttem, hozzá mellékelvén egy más általam írottat. Fürstensteinből Buchwaldnak²⁹ vettem utamat, ahol grófné Reden miniszterné asszonysággal³⁰ megismerkedtem. Igen szívesen fogadott, szép ajánlásokat nyertem tőle, úgy mint Kliphausenbe a 63. Prinz Heinrichhez,³¹ Kunersdorfbra grófné Itzenplitzhez,³² Neuhofba Eisenach mellett Landmarschall Riedesel Györgyhöz,³³ és Möglinbe az öreg Thaehez. Ez az asszonyság valóságos dísze az egész környéknek. Midőn az atyja, ama híres Riedesel generális,³⁴ az amerikai statusok ellen az anglus részről katonáskodott, ő is Amerikában volt. A buchwaldi gazdaság igen takaros, s a kastélyon kívül négy majorból áll. Az egész egy anglus kertet ábrázol. Ma délután Kupferbergen³⁵ által Jauer³⁶ felé térni szándékozok (sic). Menet Rohnstockol³⁷ és

23 Ma: Dzikowicc, Lengyelország.

24 Ma: Walbrzych, Lengyelország.

25 Hochberg, Hans Heinrich von (1768–1833), gróf, sziléziai földbirtokos.

26 Helyesen: Wilschkowitz. Ma: Wilczkowice, Lengyelország.

27 Ma: Wrocław, Lengyelország.

28 Frigyes Ferdinánd (1769–1830), Anhalt-Köthen hercege.

29 Ma: Bucina, Cschország.

30 Friederike von Reden grófné, szül. Riedesel bárónő (1774–1854), híres katonacsalád sarja. Anyja, szül. Friederike von Massow (1746–1808), számos kiadást megért könyve *Berufsreise nach Amerika* címmel 1800-ban jelent meg először Berlinben. Ez az emlékirat fontos adalékokkal szolgál az amerikai függetlenségi háború történetéhez.

31 LXIII. Henrik (1786–1841), Reuss zu Köstritz herceg.

32 Itzenplitz, Peter Friedrich von (1769–1834), gróf, porosz államtanácsos felesége.

33 Riedesel, Georg von, Freiherr zu Eisenbach (?–?), feltehetően az említett Reden grófné testvére. A német nemesi és arisztokrata családokról kiadott genealógiai sorozat azonban semmilyen közelebbi adatot nem közöl róla.

34 Riedesel, Friedrich Adolf von (1738–1800), báró, aki már fiatalon részt vett a hétéves háború harcaiban, többek között a mindeni csatában. Az amerikai függetlenségi háború idején angol szolgálatban állt, s három évig hadifogoly is volt.

35 Ma: Miedzianka, Lengyelország.

36 Ma: Jawor, Lengyelország.

37 Ma: Rožtoka, Lengyelország. A Jauer melletti Schloss Rohnstock a porosz Hochberg grófi család birtokközpontja volt. Az épületet számos alkalommal átépítették, s a kastély rendkívül impozáns kertjét is többször átalakították.

Bartzendorfot,³⁸ báró Richthoven³⁹ gazdaságát megnézem. Azután Pauthen, Schierau és Gröditzbergnek veszem utamat, s azon igyekszem, hogy mennél előbb a szaxóniai nyájakat megláthassam, mert megtörténhetnék, hogy az idő felmelegültével előbb hozzákezdenek a nyíréshez, mint gondoltuk volna.

Erről a környékről minden uraságok a bresloui vásárra, mely június elején fog esni, szokták vitetni gyapjokat. Grófné Reden már harmadik esztendeje, hogy Rooland és Osborne anglusoknak⁴⁰ adja el gyapját, akiknek Zittau mellett Libauban⁴¹ és Neusalzban⁴² gyapjú depozitoriumok van. A buchwaldi gyapjú kevés ugyan, mert az egész csupán csak ezer darabból áll, hanem becses a gyapjú egyformasága miatt. Itt a gyapjat nem bundaszám szerint gömbölygetik össze, hanem öt bundát vesznek egybe, és minekutána a rondább és mocskosabb részeket, úgy mint a hátulsó részekről valókat elcsipkedik, és félrevetik, spagáttal összekötik, és zsákba rakják. Itt ezen a környéken mindegyre havaz és fagy, mintha az áprilisi szép idők után májusra ismét a tél akarna beköszönteni. — Méltóztassék ezután is, Kegyelmes Uram, tapasztalt kegyességével hozzám viseltetni, amelyre midőn teljes tehetségemből érdemesnek lenni igyekszem, mély tisztelettel, örök hálalindulattal vagyok és maradok

Kegyelmes Uramnak

lekötelezettje, legkisebb szolgája

Buchwaldban május 3-án 1820-ban Gerics Pál M[aga] K[ezével]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 387–387v.

2.

Lipcse, 1820. július 5.

Rövid tudósítás a helyi állatorvosi gyakorlat színvonaláról, továbbá a felső-szászországi kereskedők vélekedéséről a Festetics László és nagybátyja, Festetics Imre birtokairól származó gyapjúval kapcsolatban.

38 Ma: Bartoszowek, Lengyelország.

39 Richthoven, Heinrich von (1762–1836), báró, porosz államtanácsos, mezőgazdász.

40 Kereskedők, mindkettő azonosíthatatlan.

41 Helyesen: Liebau. Ma: Lubowka, Lengyelország.

42 Helyesen: Neusaltz. Ma: Nowa Sol, Lengyelország.

Nagyméltóságú Gróf!
Kegyelmes Uram!

Minekelőtte Lipcséből továbbutaznék, kötelességemnek tartottam úti tudósításmat továbbfolytatni. — Utolszor írt levelem értelme szerint a múlt hónap huszadikán érkeztem meg Lipcsébe; ezóta itt helyben és a környéken töltöttem időmet. Helyben a baromorvosi tapasztalásra még annyit se gyűjthettem, mint Drezdában ...

(Utalások a helyi állatorvosi gyakorlatra, melyet Gericcs meglehetősen elmáradottnak ítél, majd beszámol Campe gyapjúkereskedővel történt megismerkedéséről.)

Itt hallottam először híret Méltóságos Uram gyapjának. Campe⁴³ emberei igen alázták; maga Campe nem akart talán róla megemlékezni. A M[éltóságos]. Gróf Imre Festetics⁴⁴ uraságnak gyapjából 30 mázsa port vertek ki. — Campe tart kereskedést az ausztriai gyapjakkal is, de úgy, hogy maga embereit oda nem küldi, hanem a bécsi gyapjúkereskedőtől vesz. Így sokkal jobban hozzájut, mintha maga embereit küldené le ...

(További részletek a Drezda környékén felkeresett parasztgazdaságokról, különböző hivatalnokokkal történt találkozásáról, valamint helyi állatorvosi egyesületek rivalizálásáról.)

Még ma szándékozom Hála⁴⁵ felé az elejbéim szabott úton megindulni.

— Méltóztassék ezután is további kegyességében kegyelmesen megtartani, amelyre midőn érdemesnek lenni igyekszem, mély tisztelettel maradok

Kegyelmes Uramnak

Lipcsén július ötödikén 1820-ban örökre lekötelezettje
legkisebb szolgálja, Gericcs

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 391–391v.

43 Campe (?-?), kereskedő, azonosíthatatlan.

44 Festetics Imre (1764–1847), gróf, Festetics László nagybátyja, nyugat-dunántúli földbirtokos. Juhtenyésztési tapasztalatairól számos cikket jelentetett meg csehországi és ausztriai lapokban.

45 Halle.

3.

Dessau, 1820. július 22.

Gerics jelentése Festetics László számára az anhalti gyapjú áráról és a helyi állattartás jellemzőiről, dessaui megérkezéséről.

Nagyméltóságú Gróf!
Kegyelmes Uram!

Az utolsó alkalommal Lipszén és a környéken töltött időmről számoltam, most Anhaltból van szerencsém tudósítást adni. — Lipszét e folyó hónap hetedikén hagytam oda, és Skenditzen, Grosskugelen által Halle városába megérkeztem. Csak elcsudálkoztam, hogy ezen híres univerzitásnál még csak leckét sem tartanak a baromorvoslásról ...

(Ezután beszámoló következik arról, hogy miként fogadták egyes tisztek Köthenben.)

Az anhalt-kötheni jószágok mind kivannak árendálva, hat esztendőre, amely idő alatt minden árendás köteles földjeit kétszer megtrágyázni, és dreifelder wirtschaftot⁴⁶ tartani. Juhtenyésztésük nem a legjobb, gyapjuk 10-15 talléron adott el a múlt esztendőn, többnyire mindenhol. De nem is lehet ingerük a nemesítésre, minthogy százanként vesznek el a birkák, kivált a Saale melléken ...

(Gerics hosszasán kárhoztatja, hogy nem orvosolják a különböző juhbetegségeket.)

Szarvasmarhájuk mindenhol rész szerint honi, rész szerint ostfriesi faj, és pálnikaseprővel, lóherrel, esparcettel, lucernával tartják. Szénájuk szűkös van, azért lovaiknak is zabot, borsót, árpát és szecsikát keverve adnak. Egész utamban nem láttam annyi káposztát és veres répát természetien mint Anhaltban ...

(Rövid ismertetés dessaui fogadtatásáról, tervezett útvonaláról.)

Kegyelmes Uramnak

Dessauban július 22-én 1820. örökre lekötelezettje, legkisebb szolgálja, Gerics Pál M[aga]K[ezével]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 392–392v

46 Háromnyomásos gazdálkodás.

4.

Berlin, 1820. szeptember 6.

Gerics jelentése Festetics Lászlónak a möglini tanintézetéről és Albrecht Thaerről szerzett benyomásairól, továbbá az Itzenplitz gróf kunersdorfi birtokán tapasztalt juhbetegség sajátosságairól.

Nagyméltóságú Gróf!
Kegyelmes Uram!

Úgy tetszik, hogy nyugodtabb lélekkel folytathatom tovább utamat, ha Berlinből kiindultom előtt Kegyelmes Uramat néhány sorokkal megtisztelem, és augusztus nyolcadikától volt történeteimről tudósítást adandok.

Minekutána Berlinnek engem érdeklő emlékezetességeit, melyekről a IX. szám alatt írt levelemben említést tevék, megtekintettem, Lands- és Strausbergen által Mögelinbe (sic) vettem utamat. Itt az öreg Staatsrathot⁴⁷ betegen találtam, de általa mégis igen szívesen fogadtattam. Társaságát mások unalmasnak, kellemetlennek mondták. Én ellenkezőt találtam. Egykor velem együtt lévén Kegyelmes Uram levelét soronként felvette előttem. A többi között a modelákról lévén a szó, azt mondá, hogy ami modelái vannak, azoknak mását Wösendorfba megküldötte, s onnét illendőbb áron meg lehetne szerezni; egyébiránt is az ő machinistája a növények számára se tud elegendő modelát csinálni ...

(Hosszas utalás Thaer segítőkétségére, ajánlólevelére, melyet Gerics szóról szóra megküld Festeticsnek.)

Az öreg Staatsrath megígérte, hogy Kegyelmes Uramnak írand, addig is általam kívánta szíves üdvözlését jelenteni. Körte⁴⁸ és Störig⁴⁹ tanítóiban igen értelmes és szíves embereket találtam. Az intézet híre Berlin környékén nagy és kedvező, távo-

47 Thacr, Albrecht (1752–1828), mezőgazdász, szakíró. Előbb 1802-ben Cellében, majd 1806-ban Möglinben alapított iskolát. 1798-ban Hannoverben jelentette meg háromkötetes művét a korban mintául szolgáló angol mezőgazdaságról *Einleitung zur Kenntniss der englischen Landwirtschaft* címmel. Thacr magyarországi hatásával kapcsolatban ld. *Iff. Barta János – Orosz István: Albrecht Thacr hatása a magyarországi agrártudományra.* In: *Agrártörténeti Szemle* 21. (1979) (3–4.) 365–377. p.

48 Körte, Heinrich (1782–1845), természettudós, tanár, Albrecht Thacr veje és utódja az igazgatói székben. Körte agrokémiával foglalkozott, és évekig át a *Chemische Blätter* főszerkesztője volt.

49 Störig, Johann (1791–1855) természettudós, tanár. Thacr intézetében állatgyógyászati ismereteket oktatott.

labb változó; némelyek még Sziléziában azt mondák: „minuet praesentia famam”.⁵⁰ Mennyire legyen ez igaz, általálhatja, ki a környülállásokat ismeri. Én részemről az intézetet helyesnek találok, noha némelyeket én másképp rendelve szerettem volna. A gazdaság nyomorult, általjában véve; de ki tehet a természet mostohasága ellen ínye szerint mindent egyaránt jóvá, kivált, ha nagy summa felesleges pénz nincs? — Azt igaznak találok, hogy „kellemetesebb Thaer könyveivel, mint gazdaságával mulatni”, de következik-e éppen ezért, hogy a való környülállások közt, — egyrészt a fővény pusztában, másrészt a posványban, — rossz a gazdaság? ...

(A möglini látogatást követő útvonal ismertetése, a frankenföldi birtok juhászatának rövid leírása.)

Kunersdorfbán grófné Reden őexcellenciájának ajánlása után, egy szívem szerint való házra találtam. Gróf Itzenplitz⁵¹ uraságé ez, akivel való lételem valamint kellemre nézve a burkusok közt hasonlíthatatlan, úgy szív és észbeli gyarapodásomra nézve megbecsülhetetlen marad örökké. Tudniillik a juhok, kik nyáron által a fővényes halmokon legelnek, megszorulást kapnak belükben, erre kérdzésüket majd elvesztik, elsóványodnak, s akármely szorgos bánás és orvoslás ellenére is eldöglenek; hanem ha még a nyavalya el nem hatalmazott, az oderbrucki kövér legelőre hajtának; amely juhok ezen legelőn hasmenést kapnak, azok meggyógyulnak, a többiek elvesznek. Az ilyen nyavalyában sínylődők, vagy megdögöltek gyomrában számtalan sokaságú férgek találtattak, melyeket ama nagy entomológus Rudolphi⁵² sem ismert fajra nézve ...

(További részletek Rudolphi és Itzenplitz gróf együttműködéséről.)

Minő ember, s hazafi legyen a jó gróf, csak abból könnyen kitetszik, hogy midőn mások a kerengés, inaszakadtság /Traber, Knupper/ és ama különös féregbetegségben titkolódtak, s azzal a kosvásárlóknak kárt tettek, ez félretevén tulajdon hasznát, értelmes férfiakat jószágára költségesen idézett, számtalanokat seregéből lemetszett, hogy ezúttal a betegség közelebbi ismeretére juthatván, alkalmasabb orvoslás módot találhasson, az emberiségnek s tudománynak használhasson. Az én kedvemért is csuda készséggel lemetszett egy gyomorféreg betegségben szenvedő szép birkát. Ajánlásokat adott Londonba, Amszterdamba és Berlinbe ...

50 A jelenlét kisebbíti a hírnevet.

51 Itzenplitz, Peter Friedrich von (1769–1834), gróf, porosz államtanácsos, nagybirtokos.

52 Rudolphi, Karl Asmund (1771–1832), parazitológus, rovarkutató. Európai hírnevet szerző műve: *Entozoorum sive vermium intestinalium, historia naturalis*. Vol. 1–2. Amstelaedami, 1808–1810.

(*A berlini ismeretségek felsorolása, megemlítve Rudolphival való találkozását is.*)

Egyébiránt további kegyes oltalmába ajánlván magamat, mély tisztelettel vagyok és maradok

Kegyelmes Uramnak

Berlinben szeptember 6-án 1820. örökre lekötelezettje, legkisebb szolgálja
Gerics Pál M[aga] K[ezével]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 395–397v

5.

Göttingen, 1820. október 22.

Gerics beszámolója megbízójának a porosz királyi mintagazdaság tehenészetéről, a Hannover környékén tapasztalt lótartról, és egy alsó-szászországi parasztagazdaságban tett látogatásáról.

Nagyméltóságú Gróf!
Kegyelmes Uram!

A múlt hónap hatodikáról, melyen Berlint odahagytam, szólott utolsó levelem. Azóta nagy utat (sic), s sok eseteken mentem által...

(A königshorsti mintagazdaságba érkezésének körülményei.)

Amit a königshorsti gazdaságról mondhatok, leginkább a következőkben áll, tudni illik: első Friedrich Wilhelm⁵³ burkus király egy 20000 holdnyira terjedő mocsáros helyet 1719 esztendőben kiszárasztani, sok csatornák által a víztől, a sűrű bokrok — mely számtalan farkasoknak rejtek, s menedék helyet ada, s az egész környéknek azáltal veszedelmes, s rettetető vala — kiirtása által, fűzfáknak a csatornák mentében ültetése, s több efféle által mivelhetővé, s használhatóvá tett, a pfalziakat, kiket a vallás miatt támadott üldözés honukból kizárt, az itt megtelepedésre indította. Az ideszállított népnek Königshorstban 1732. esztendőben templomot is építtetett. Az utána következő fejedelmek is ügyeltek a környékre, nevezetesen a Nagy Friedrich,⁵⁴ aki magának egy kis házat is építtetett itten, de amely

53 I. Frigycs Vilmos (1713–1740), porosz király.

54 II. Frigycs (1740–1786), porosz király.

csak fából lévén, egy használhatatlan düledék most. Königshausnak nevezik. — A gazdaság mostani állapotját ami illeti, az öt majorra oszlik, névszerint Nordhof, Kuhnberg, Lobe of Sand, Hertefeld és Königshorst nevű majorokra. A fő hely Königshorst, az árendás lakhelye. A gazdaság egész ereje a szarvasmarha tartásában, s annak írósvajra, s túróra használásában áll. Számszerint 12000 tehének (sic) tartattak eddig, de a múlt esztendőn egy 200 darabra készült istálló a menköütés által okozott tűz által megemésztetve lévén most 660-tól 650 darabig tartanak ostfriesi, jütlandi és honi fajból, nyáron a legelőn, télen az istállóban, nem csupa szénával. — Emlékezetes az istállók készülete. Az istálló tudni illik úgy van készülve, hogy sorba állanak a marhák, fejjel a nagy folyosó felé, mely nyolclábnyi szélességre a két állás között elnyúlik. Az állás úgy van elintézve, hogy minden öt darabra 14 lábnyi tér esik, elől egy hosszát (sic) nyúló téglából alkotott vályú, hátul egy hosszát, s menetelesen nyúló fedett csatorna, amelybe a tehének vizelete önként le, és az istállóból kiszivárog. Az etetővályú és az említett csatorna köze fövennyel fel van töltve, s hátulról eldeszkázva, a csatornához közelebb, vagy attól távolabbra, amint a marha hosszúsága kívánja. A fövenyről a deszkán által nem szabad a marhának kilépni, amely ha mégis megtörténne, rövidebbre köttetik. Itt az a cél, hogy az alja a marhának mindig szárazon maradjon, s a ganéj, amely a fedett csatorna felé esik, s melybe a vizelet leszivárog, könnyű móddal, s rövid idő alatt az istállóból kitakaríthatassék, s ereszről is a levegő tisztaságát ügyeltethessék. A középfolysó felett négy, öt csaptató nyílások vannak, amelyekken által a szénapadlásról a takarmány lehányatik. A folyosó végén, a középírányban, egy szivattyús kút van, amelyből egy mozogható (sic) vályú segítségével mind a két sor etető vályúba friss víz eresztethetik. Az istállónak ezen elkészítése lehetségessé teszi, hogy az istállóban szükséges dolgot két személy könnyen elvégezheti; egy leány tudni illik a vályúforma jászolba takarítja azt, amit egy férfi gyermek felülről lehányt. A vízszivattyúzást, s kiganajozást közerővel véghezviszik. — A vályúhoz megkívántató téglát különös formában vetik, amelyet az alatt idezárt ábrázolásban érthetővé tenni igyekszem. — Az etetés rendje az, hogy este és reggel hosszú szalmát, délben vágottat /Kaffnak nevezik/ polyvával vegyítve, közidőben szénát kapnak. — A tejjel való bánás különösen megérdemli a figyelmet. A kifejt tej nyári időben egy rézedénybe /Eimer/ összetöltetik, egy kókádba, melybe azalatt friss víz szivattyúztatott, betetetik, a rézedényben levő tej mindaddig kevertetik, míg egészen meg nem hült, azután a tejes pincébe levitetik, és általszűretik az ezen végre rendelt mendencékbe /Molden=Molkern/. Az este szűrt tej másnap reggel lefelezetik, amely végre egy közönséges tányérnagyságú horpadt cintábla szolgál. A lefelezés este ismételtetik, és a következő reggelen harmadszor, s utolszor vetetik le a tejfel. Az összegyűjtött fel egy nagy hordóba összetöltetik, s több személyek által a köpü

mozgásba hozatik, és író s vajjá készítettik. A köpü három leány által húzatik, ugyanannyi köteleknél fogva közönségesen, olyanformán, mint a harangbódéről (sic), a másíkaról meg a tejszeles hordóban leszolgáló köpülő tányér. Az így készült vaj különösen jó ízű, s mint egy delicatesse Berlinben nagy áron megvetetik. Az író a sertvések táplálására fordítatik. A tejszeles azon része, mely a lefelezés után visszamaradt, túró készítésre fordítatik ...

(További részletek a helyi sajtókészítési eljárásokról, állattartásról, a fácánoskertről.)

A földmívelés nincs bizonyos rendhez kötve, a földnek nagyobb része legelő a tehenészsés — Hollanderey — miatt. Amely rész állandóan gabonatermesztésre használtatik, azon a dreyfelder szisztéma van bevéve, olyformán, hogy a megganézott föld árpával vagy rapsszal⁵⁵ vettetik be, azután rozssal, azután parlagnak hagyatik.

Megelégedve hagyám el Königshorstot, s nagyon örültem, hogy ezt a szép gazdaságot láthattam, s újabb ismeretekkel gyarapodhattam. Fehrbellin felé ballagván, s a Rhein folyón általkelvén egy különös tüneményen csak elámultam. Az egész telek egy magas káposztafajjal⁵⁶ volt erdő gyanánt beborítva, melyet a lakosok Hohekohlnak neveznek, esztendőn által baromtáplálásra használnak. Szintolyan a vele való bánás, mint a mi káposztánkkal nálunk. A Rajnáttól fogva egész Arensbergig, kivált Weissensee környékén igen nagy divatban van ezen káposztanem mívelése. Magvat szereztem, s ezennel megküldeni bátorkodom. Ha ezen növény az én kedves honomban haszonvehető lenne, olyanforma földbe[n] legjobban tenyészne, amilyenről a Hévíz környékén emlékezem ...

(Út Ihlenfeldig, a neubrandenburgi homokpuszták, látogatás Rügen szigetén, Neustadtban, megjegyzések a lúdtenyésztésről.)

Az éjszakai hideg nedves levegő azonban annyira megsanyart, hogy hidegleléssel értem el Hamburgot. Itt a környéken egy egész hétig mulattam. Blankenesen felől Glückstadt felé menvén az északi Aegyptust — ugyanis itt az Elba úgy öntözi meg a marschföldet⁵⁷ kiöntése, megáradása, s eltakarodtával iszapos sár visszahagyásával, mint a Nílus Egyiptomot — nézőre vettem, s itt a gyapjú egyenes eladására — ám itt csak szállításhely van — helyet nem levén, az Albison⁵⁸ általkeltem, s a kijegyzett úton Hoyába jöttem.

55 Repce, *Brassica napus*.

56 Feltchetőcn a *Brassica oleracea convar. acephala* provar. *viridistről*, vagyis takarmánykáposztáról van szó.

57 Mocsaras, ingoványos terület.

58 Elba.

Hoyának reám nézve elég emlékezetessége van. Havemann⁵⁹ ezekkel megismerkedtetett. A ménes Hoyához nem messze, anglus fajzataból kocsilovakat nevel. Most 72 kanca van, holott teljes állapotban 120-nak kellene lenni. Kocsilovakat nevel ez a ménes, a többi között isabellin⁶⁰ színűeket az anglus király használására. De veszedelmes lehetne ezekkel a járás fényes nappal, mivel rosszul látnak — kakerlakok⁶¹ —. A lótenyésztéssel az őszvértenyésztés is össze van foglalva. Két szamáromnyásuk⁶² van, az egyik máltai, az angol király ajándéka, a másik déli Franciaországból való, két kancatársával együtt Bonaparte Jeromos⁶³ hagyománya. Ezek a máltaitól nagyságukra nézve nagyon különböznek, még inkább szőrükre nézve. Ezeknek szőrük igen hosszú, minden részén az egész testüknek; egész Papagenót mutat a külsejük ... — Hoya környékén továbbá emlékezetesek hét parasztbirtokok, melyeket valaha hét egynevű Siebenmayerok bírtak. Most Siebenmayer csak hat van, a hetedik birtoka a kamarához esett, a bukkeni Siebenmayer tehát most a király. Kíváncsiságom annyira vitt, hogy az egyiket meglátogattam, azt tudni illik, kit a jó Schröder⁶⁴ — fogadós gazdám — mint legtudósabbnak, vagyonosabbnak vallott. Ez a wührdeni udvart⁶⁵ bírja másfél órányi távolságra Hoyától. Gazdag ember, szíves ember, de ha bársony gubába burkolózna is, csak paraszt maradna a Wilhelm Siebenmayer⁶⁶ zu Wührden / így írja magát ez a birtokról; a másik Ernst Siebenmayer⁶⁷ zu Mahlen, és így a többi/. Hogy bementem, éppen a tyúkjait kukoricázta. Emberséges kérésemet úgy vette, mintha tudja Isten micsoda sehonnai egy szelet kenyeret koldulni jött volna. Passzusomat kívánta látni; addig az ajtaján se eresztett be! Hogy rectificáltam⁶⁸ magamat egy rongyos pecsétes papiros által /ezt kell mondanom, mert szavamnak, magam viseletének nem hitt/, helyemet alig lelte, nem tudott eleget követni rajtam elkövetett grombaságáról ...

59 Havemann, August Conrad (?-?), állatorvos, a Hannoveri Állatorvosi Főiskola tanára. Havemann *Anleitung zur Beurteilung des Äussern Pferdes* címmel 1799-ben Bécsben megjelentetett művét Festetics György is megrendelte könyvtára számára.

60 Fakó.

61 Csótányok.

62 Mén.

63 Bonaparte, Jerome (1784–1857), Vesztfália királya.

64 Schröder (?-?), azonosíthatatlan.

65 Hofnak, vagyis udvarnak nevezték az egybeépített lakó- és gazdasági épületegyüttest, az önálló paraszti birtok központját. Az alsó-szászországi Tecklenburgi Szabadtéri Néprajzi Múzeumban számos példáját láthatjuk ennek az építkezési módnak.

66 Siebenmayer, Wilhelm (?-?), azonosíthatatlan.

67 Siebenmayer, Ernst (?-?), azonosíthatatlan.

68 Igazoltam.

(További részletek a Siebenmayernál töltött időről, valamint a Hannover környékén felkeresett istállókról.)

Az idezárt nyövevénymagvokról csak azt akarom megjegyezni, hogy a földnek olyan nemébe[n] jó volna a tenyésztést próbálni, amelyben itt tapasztaltam, s feljebb említést tettem. A káposztanemek változó befolyások alatt könnyen elfajzanak, mint a herrenhauseniak is mondák, azért annál inkább tanácsos lenne az említett pontra ügyelni. Méltóztassék Kegyelmes Uram ezen csekélységet úgy tekinteni, mint buzgó igyekezetem zálogát. Ha talán nem oly fogamatja lenne is ezen nyövevénynek kedvelt honomban, mint ezen a környéken, vigasztal az a meggyőződés, hogy a csekélyben is használni igyekeztem, s legalább a jóakaratnak híjával nem voltam.

Kegyelmes Uramnak

Göttingában október 22-én 1820. Örökre lekötelezettje, legkisebb szolgája
Gerics Pál [Maga] K[ezével]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 398–404v

6.

Frankfurt-am-Main, 1820. november 16.

Gerics beszámolója a göttingeni és giesseni professzorokkal való találkozásáról, a hesseni rendek ünnepségéről, valamint wartburgi látogatásáról, frankfurti bankárral folytatott tárgyalásairól.

Nagyméltóságú Gróf!

Kegyelmes Uram!

Göttingától búcsút vevén egy kis félretéréssel folytattam tovább utamat. Kassel, Giessen, s Eisenach vidéke volt leginkább tartózkodásom helye. Most Frankfurtból van szerencsém értekezésemet alázatosan előterjeszteni.

Göttingában utam céljára ugyan kevés épülést találtam, mindazonáltal ezen kis Athénére örökké örömmel fogok visszaemlékezni. A tudományok székénél olyan lelket találtam az érdekes tanítókbán, milyent más univerzitásnál nem soha (sic). Blumenbach⁶⁹ úr volt az első, akit az ajánlásokból kifogytom után meglátogattam.

⁶⁹ Blumenbach, Johann Friedrich (1752–1840), orvos, a Göttingeni Egyetem professzora. Szakíróként *Handbuch der vergleichenden Anatomie* című 1805-ben Göttingenben kiadott művével alapozta meg hírcvét.

Csak a nagy Festetics nevet kelle említenem. Az öregség terhe alatt remegő, de szüntelen foglalatostkodó tisztas öreg nagy készséggel mutatta meg kicsiny, de megbecsülhetetlen gyűjteményét, melyekről darabonként közelebb értekezett becses munkáiban. Agykoponya gyűjteményét látni kell; az autopsziának⁷⁰ ezen esetben csak a hív gipszöntés lehetne jó szurrogátuma⁷¹. Osiander⁷² úrról azt mondhatom csak, hogy az ő oskolájába szeretnék némely németet küldeni avégett, hogy ott tanulná meg, mint kelljen egy tanulni kívánó utast fogadni. Nálam Osiander úr emlékezete örökké becses, s míg a szív bennem verni meg érezni fog, örökre felejthetetlen fog maradni. Tartsa meg soká az ég a tudományok, s az emberiség javára Nesztor évekig! — Hálaadón emlékezem vissza tanácsnok Meyer⁷³ úrra is, aki nemcsak szívesen elmutatta Lichtenberg⁷⁴ néhai kabinetjét, hanem némely experimentumokat is, melyek a természettudomány kedvelőjének igen kellemetesek lehetnek. Itt említém azt, amelyből Oestedt⁷⁵ a régen gyanított analógiát a galvanizmus és magnetizmus⁷⁶ közt bebizonyíthatni gondolja. Tudni illik a mágnesű felett hosszában eresztett torrens galvanicus⁷⁷ napkeletre, alatt hosszában napnyugatra szinte 90 grádics⁷⁸ távolságra elmozdította azt. Az egyenesen leeresztett szikra csak ingadozásba hozta, de el nem mozdította a tűt irányából. Meyer úr szeretné majd megtudni, mit itél ezen próbatételre a nagy angol Davy,⁷⁹ s mit van Marum⁸⁰ Harlemben? ...

70 Boncolás, tetemvizsgálat.

71 Helyettesítő, pótlék.

72 Osiander, Friedrich Benjamin (1759–1822), orvos, szülész. Rendkívül gazdag szakirói tevékenysége mellett az egyetem anatómiai múzsumának létrehozásáért is sokat tett.

73 Meyer, Ernst Heinrich (1791–1858), botanikus. Nevét mindenekelőtt az újvilági növényfajok leírásával és rendszerezésével tette ismertté.

74 Lichtenberg, Georg Christoph (1742–1799), matematikus, természettudós. Lichtenberg előbb a Giesseni, majd a Göttingeni Egyetem tanára volt, és 1778-tól az ő szerkesztésében jelent meg a *Göttinger Taschen Calendar*.

75 Helyesen: Oerstedt, Hans Christian (1777–1851), dán fizikus, természettudós. Előbb gyógyszerészeti vizsgát tett, majd Göttingenben, Berlinben és Weimarban tanult, s természetfilozófiai tanulmányokkal is foglalkozott. A Koppenhágai Egyetem professzoraként 1820-ban felfedezte az elektromágnesességet.

76 Mágnesesség.

77 Galvanikus áram.

78 Fok.

79 Davy, Humphrey (1778–1829) angol vegyész, feltaláló. Davy *Elements of Agricultural Chemistry* című munkáját Pethe Ferenc fordította és adta ki Bécsben a *Földművelési kémia gyökerei* címmel 1815-ben.

80 Marum, Martinus van (1750–1837) holland biológus, természettudós, a Harlemi Egyetem tanára.

(További részletek az egyetem kémiai kísérleteiről, utalás más professzorokkal történt találkozásaira.)

Giessenről csaknem olyan formán szólhatok, mint Göttingáról. Walter⁸¹ szívesen fogadott Angyalffy⁸² úr ajánlására. Éppen akkor kapott Würzburgból néhány kolompért, mely arakatska névvel nevezetik a Pera-belieknél⁸³ (sic), s mely Humboldt Sándor⁸⁴ és Bonpland⁸⁵ előtt is ismeretlen volt. Szerettem volna tőle Keszthelyre nyerhetni, ha a tenyésztésnek bizonyosabb voltáért a 14 darab kolompért meg nem osztotta volna. De ezt a jövődre remélhetni. Ami Giessen emlékezetét reám nézve megörökítette, az Medicinalrath Ritgen,⁸⁶ Willbrand⁸⁷ és Nebel,⁸⁸ akiknek eszközlése által a hess[eni] rendek örömnepében nekem is résztvennem lehetett. Itt szinte honomban leltem magamat. Minekutána a hessen-darmstadti fejedelem⁸⁹ s fejedelemné egészségére, a nép, s egyes érdemes személyek életére versettek, s ittak volna, Schaumann⁹⁰ pedagogiarcha⁹¹ érzékeny köszönetet mondott a rendeknek, hogy egy idegent is részelni engedtek örömnepükben. Azután ittunk — de csak magunk között, mert másképp az ünnep céljával ellenkeztünk volna — kegyelmes Uram, s a nagy Festetics familia egészségéért, virágzásáért, a magyarok javáért! ...

(Az ünnepségen részt vett további személyek felsorolása.)

-
- 81 Helyesen: Walther, Friedrich Ludwig (1759–1824), egyetemi tanár. Hihetetlenül gazdag szakírói tevékenysége során többek között erdészeti kézikönyveket valamint latin-német mezőgazdasági szótárt is megjelentetett.
- 82 Angyalffy Mátyás András (1776–1839), mezőgazdasági szakíró, a Georgikon tanára. 1824-től adta ki a Mczei Gazdák Barátja című szaklapját, melyben többek között Albrecht Thaernck az angol mezőgazdaságról írott könyvéből közölt részleteket magyar fordításban.
- 83 Helyesen: Pcu.
- 84 Humboldt, Alexander von (1769–1859), geográfus, nyelvész, polihisztor.
- 85 Bonpland, Aimé-Jacques Goujaud (1773–1858), botanikus, természettudós. Humboldttal közösen tanulmányutat tett Közép- és Dél-Amerikában. Művei közül kiemelkedik: *Les plantes équinoxiales recueillies au Mexique, à l'île de Cuba...* Vol. 1–2. Paris, 1805.
- 86 Ritgen, Ferdinand Franz (1787–1867), orvos, tanácsos. A Giesseni Egyetem professzoraként anatómiát adott elő.
- 87 Willbrand, Johann Bernhard (1769–1846), orvos. A Giesseni Egyetemen kísérleteivel tette ismertté nevét.
- 88 Nebel, Ernst Ludwig (1772–1854), állatorvos, gyógyszerész. Nebel régi orvoscsaládból származott, s szakirodalmi tevékenysége során ő publikálta az első német állatgyógyászati történeti feldolgozást. Műve: *Historia artis veterinariae a rerum initio usque ad aevum Caroli V.* Giessac, 1806.
- 89 György Károly (1754–1830), Hessen-Darmstadt fejedelem.
- 90 Schaumann, Andreas (1781–1845), pedagógus, egyetemi tanár.
- 91 Nevelő.

Neuenhofban Landmarschall Riedesel urat, kihez testvérnénje miniszterné Reden őexcellenciája ajánlott, nem találtam fel, megtekintvén tehát az itteni gazdaságot Lauterbachba, ahol tartózkodott, szándékoztam. Azonban Eisenach csak két órányi távolságra lévén, meg nem állhatám, Wartburgot meg ne tekintsem, Wartburgot, melynek nevezetével annyi, s oly nagy emlékezetek vannak kapcsolva, kivált az ókorból, a magyarra nézve is! — Az újabbról eléggé tudva van Luther,⁹² s a jenai studenteknek százados ünnepe, históriája. Én Jeruzsálemi Andrásunk⁹³ idejére visszaemlékezvén — érzékenyül váltam meg Wartburg kies környékétől, s ha Kegyelmes Uram javára valamit remélhettem volna utamból, be örömet elhatottam volna Jenáig, Saxoniának azon gyönyörűbb részén, melyet beutazhatni örökké vágyódtam! ...

(További részletek Gerics útitervéről, a frankfurti bankházaknál folytatott tárgyalásairól, megemlítve Lehrmann-nal történt újabb találkozását.)

Kegyelmes Uramnak
november 16-án 1820-ban, maini Frankfurtban örökre lekötelezettje,
legkisebb szolgája
Gerics Pál
M[aga] K[ezével]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 405–406v

7.

Aachen, 1820. október 20.

Gerics levele Festetics Lászlóhoz a Rajna melléki textiliparosok magyar gyapjával kapcsolatos fenntartásairól, valamint tanácsai a lenyírt gyapjú szakszerűbb kezelése és jobb értékesítése érdekében.

92 Luther Márton (1483–1546), reformátor.

93 Gerics itt II. András (1205–1235) lányára, Szent Erzsébetre utal. A magyar hercegnő IV. Lajos türingiai őgróf feleségként Wartburgban élt.

Aachen, december 20-án 1820.

Nagyméltóságú Gróf!
Kegyelmes Uram!

Véget értem csakugyan Rajna melléki utamban, s Aachenben már néhány napokat eltöltöttem. A Rajna környéke, — Bonn, Neuss, s Düsseldorf vidékét ide nem értvén —, semmi megírni érdemes emlékezetességet nem szolgáltatott reám nézve, mert se Apell⁹⁴ ecsetjéhez, se Bachus fürtös botjához nem szegődtem, s az itt különösen szépen kifejlett természetet csak téli köntösében csudálhattam. Ez a fő ok, hogy már egy hónap óta nem írtam. Most annyiféle jött össze, hogy melyiken kezdem tudósításomat, alig bírálhatom el. Méltóztassék megengedni, hogy először is irántam tett kegyes rendelkezéséről hálaemlítést tegyek, s azután, mennyire mehettem dolgomban, előadjam ...

(Részletek az Imhaus és Welter Bankház aacheni irodájában tett látogatásáról.)

Visszatérek ismét a Rajna mellé. — Az egész jobbparton a mükeleni gazdaság pótolék (sic) volt az egész tájért. General Hompesch⁹⁵ öexcellenciája, Sturm⁹⁶ úr ajánlására maga vezetett körül gyönyörű gazdaságában. Amit az angolok, s hollandusoknál hasznosnak talált, itt haszonra fordította az értelmes s jó öreg. Nagy hasznot vesz különösen a szénából, melyet a két óra járásnyi távolságra levő Düsseldorfban nagy áron elad esztendőnként. Ezen a parton levő fabrikás helységek nem annyira érdekelték, mint Camp,⁹⁷ Brinknek⁹⁸ társa, kihez a kölni banquir Herstadt⁹⁹ ajánlott. Ez sokakra figyelmessé tett, minthogy maga is sokat utazott, s ifjú létére is sokat tapasztalt. A fabrikák selyemből s nemesebb ércből dolgoznak, vannak azonban pamut- s posztófabrikás helységek is, amelyek közül engem csak az utolsó neműek interesszáltak. Lennep csaknem mind posztósokból áll, de akik kisebb kiterjedésben, s csak a közelebb levő tartományoknak alábbvaló gyapjából dolgoznak. Fő gyapjúkereskedők a környéken Fuhrmann¹⁰⁰ Lennepben, és Carnap¹⁰¹ s társa Elberfeldben; Carnap azt a kinyilatkoztatást tevő, hogy „olyan nagy partie gyapjú-

94 Helyesen: Apcl, Johann Heinrich (?-?), festő. Az 1763 és 1801 közt alkotó művész tájképeivel vált ismertté.

95 Hompesch, Ferdinand von (?-1831), báró, tábornok.

96 Sturm (?-?), azonosíthatatlan.

97 Camp (?-?), azonosíthatatlan.

98 Brink (?-?), azonosíthatatlan.

99 Herstadt (?-?), azonosíthatatlan.

100 Fuhrmann (?-?), azonosíthatatlan.

101 Carnap (?-?), azonosíthatatlan.

ba — mint Kegyelmes Uramé — bele se merne akadni.” A java magyar gyapjú nem jön erre a környékre, csak az engedelmért könyörgök: ungarisch Trekk¹⁰² ...

(További részletek a Rajna bal partján működő textilgyárosokkal történt megismerkedéséről, valamint a felvásárló kereskedők manipulációi kapcsán szerzett tapasztalatairól.)

Salm öhercegsége,¹⁰³ a gyapjúeladásról fordulván elő a szó, otthon fabrikát állíttatni, vagy a gyapjat az ausztriai határon kívül valamely helyen, p[éldának]. o[káért]. Regensburgban vagy Frankfurtban lerakni, a bresloui vásárra vitetni, vagy az adriai tengerhez szállítani, alkalmatosnak ítéle. Itt Kegyelmes Uram bölcs ítéletének nem akarok elejbe kapni. Csak azt jegyzem meg, ha vásárra adni akarná gyapját a magyar gazda, adja a bécsi vagy pesti vásárra, ahol szortírozatlan /rohe Wolle/ gyapjú árultatik. Frankfurtban nyers vagy válogatatlan gyapjút nem árulnak.

Az akadályokról, melyek a gyapjúnak mitőlünk a külföldre szállítását gazda által mindedig lehetlenné tették, azt jegyzem meg, hogy a bécsi zsidók a fabrikánsokat a magyar gyapjú iránt előítéletekkel megtöltötték, amelyeken felül kevés hatott, mint előbb Kellererről¹⁰⁴ említém. A gyapjúval kereskedőket féken tartják, úgyhogy kevés mer egy gazdával, kivált ha kicsiny a nyírés mennyisége, esztendőnként alkuba ereszkedni, noha vannak, kik az ő nexusukkal nem sokat törődnek.

Még némely észrevételeket közölni kötelességemnek tartom: — A mosás tisztaságára sokat tartanak. Ha a zsír nagyon kimosott, a gyapjú nem tartható, s ha esztendő alatt el nem adathatnék, veszendő. Ha igen zsíros a gyapjú, akkor a fontba több esik ugyan, de amelyet az alkuban reá tud a vásárló. A nagyon zsíros gyapjú is veszendő hosszabb időre, kivált ha a mosás után nem egészen száradott ki a gyapjú. Az egyforma középszerű gyapjúra igen sokat tartanak a finom s goromba zavarék között, annál többet pedig az egyforma finom gyapjúra. Minden gyapjút közt a saxóniai legtöbbre becsülik.

Kegyelmes Uramnak enyésztiig lekötelezettje

Gerics Pál

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 407–408v

102 Magyar szemét.

103 Nem eldönthető, hogy vajon Gerics ebben az esetben Constantin Alexander Joseph Johann Nepomuk zu Salm-Salm (1762–1828), avagy Wilhelm Florentin Ludwig Karl zu Salm-Salm (1786–1846) herceggel történt találkozására utal-e.

104 Kellerer (?–?), kereskedő, azonosíthatatlan.

8.

Brüsszel, 1821. január 1.

Gerics beszámolója megbízójának a flandriai gyárosok és kereskedők számára való közvetlen értékesítés lehetőségéről, illetve a gondos állattartás és gyapjúosztályozás szükségességéről.

Nagyméltóságú Gróf!
Kegyelmes Uram!

Csak most lehet megtelepednem Brüsszelben. Ittlételemnek, s az újabb esztendőnek zsengejét íme ezennel Kegyelmes Uramnak áldozom, úgy, mint aki tehetségemet Kegyelmes Uram szolgálatjára tehetem.

Aachent elhagyván, a környéken levő fabrikás helységeket beutaztam, névszerint, Eupent, Hodimontot, Ensivalt, s Verviers-t. Ezen a környéken legtöbb magyarországi gyapjú dolgoztatik fel. Esterházy,¹⁰⁵ Hunyady,¹⁰⁶ herceg Albert¹⁰⁷ nevük legismeretesebbek gyapjokról. A Festetics név ismeretesebb Aachenben a gyapjúkereskedőknél. Egyéb iránt ezen fabrikás helységekről azon megjegyzéseket kellene ismételniem, melyeket utolszor Aachenben írt levelemben felhoztam; azzal a megjegyzéssel mindazonáltal, hogy az idevaló gyapjúosok többnyire a bécsieknek, lipcseieknek, s az aachenieknek biztosai, de akik mitőlünk is igen örömet általveszik a gyapjút, mint gazdáktól, de csak „in comission”, amint magokat a kereskedésben kifejezni szokták. Ha eddig nem jelentették is magukat a gyapjúkereskedők, remélem nemsokára meg fog az történni, irás, vagy személyes megjelenés által. Reám nézve bizonyos az, hogy rajtam a lehetőségig semmi nem múlt.

Kivánnám, hogy a gyapjú ára iránt valami bizonyost írhatnék. Azonban meg kell vullanom, hogy csak a maguk hasznára beszélő kereskedők s fabrikások ellenkező

-
- 105 Esterházy Pál (1786–1866), herceg, diplomata, Gerics angliai útja idején a Habsburg Birodalom londoni követe. Gerics Festetics László grófhhoz írott 1822. márciusi levelében utalt arra, hogy Esterházy a posztjából fakadó előnyöket kihasználva közvetlen kapcsolatokat épített ki az angol kereskedőkkel. „Azonban az angol kereskedőkkel való nexusából nem nagy dicsőség van, vagy haszna, minthogy ezen egyenes nexusa procurálásával milliókat vesztett, s ez nem az én mondasom, hanem az angoloké.” *Kurucz*: Tanulmányúton Nyugat-Európában i.m. 700. p.
- 106 Hunyady József (1773–1822), gróf, dunántúli földbirtokos. A konjunkturális viszonyokhoz alkalmazkodva somogyi uradalmában jelentős juhtenyésztést folytattak.
- 107 Albert Kázmér (1742–1822), szász-tescheni herceg, a magyaróvári uradalmat jegyajándékul kapta anyósától, Mária Terézia királynőtől.

állításukból semmi igazra nem juthattam, s minden törekedésemnek trotzára¹⁰⁸ se tehetek e részben szolgálatot. Azzal kell tehát megelégednem, hogy néhány észrevételeket a gyapjú iránt közöljek.

Kegyelmes Uram! A magyar gyapjat általjában itt igen ócsárolják, a rossz mosás miatt leginkább, s a gyengeség miatt, finomságát dícsérik, azonban becsülni nem akarják az előbb megnevezett rossz minéműség miatt. Kegyelmes Uram jószágára tudom helytelenebbek ezek a vádak, mivel a nyájak jóltartására elég szorgos, s alkalmas gond fordítatik, azonban kötelességemnek tartom mégis azt megjegyezni, hogy a beteges individuumoktól való bundákat szintúgy, mint a döglötttekről valókat tanácsos volna mindenhol különrakatni, s megjegyezni. A vevő történetből ugyanis könnyen éppen az ilyenekről való, s valóban erőtlen gyapjat húzhatná ki próbaképpen a zsákból, s aszerint ítélné meg a többit is, s aszerint fizetne. Másképp is jobb egyenes úton járni, ha vagyunknak jó hírt, nevet, keletet, magunknak hitelt — creditet — szerezni akarunk. Csak egyszer ismeretes legyen a jó portéka, kapva fogják ragadni, kivált ha tapasztalják, hogy a gazda őszintén, s igazán lát dolgához. Többnyire pedig helyes helytelen-e az említett vád, kiteszik önként, ha az olyas gazdákra gondolunk, kik tehetségük felett nagyszámú birkaseregeket tengődtetnek, ahelyett, hogy mérséklett számmal, s jól tartanának. Annyi bizonyos, hogy mi a helyes bánás, s tartás által, az egészségesek bundájának, a betegek, gyengék, s döglötttektől való szorgos különválasztása által az ilyenféle vádagnak, s az innét származható károknak, mindenkor kikerülhetünk.

A gyapjú tisztaságára nézve óhajtanám, hogy azon birkaúsztatók, melyeket Kegyelmes Uram még otthonlétemben felállítatni szándékozott, a közelebbi nyírésre elkészülve, s használhatók lennének. Úgy nem kellene attól tartani, hogy a mosás alkalmatosságával felzavart vízből földes részek üllepedjenek a gyapjúsálak közé, s a leghelyesebben véghez vitt mosásnak becsét is meg ne kisebbítsék ...

(Rövid utalás a híres limburgi sajtra, a rendkívül zord időjárásra, majd jókívánóságait küldi az új évre.)

Kegyelmes uramnak örökre lekötelezettje, legkisebb szolgája
Gerics Pál M[aga] K[ezevel]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 409–410v

9.

London, 1821. szeptember 11.

Gerics beszámolója a Directiónak a Genti Egyetemről, a város környékén található kertekről, különleges növényfajtákról, továbbá egy béloperációval kapcsolatos megfigyeléseiről.

London, szeptember 11-én 1821.

Tekintetes Directio!

Hogy a múlt hónap tizedikével Brüsszelt elhagytam Lehrmann társaságában, Genten által Calais-ba vettem utamat, s a tengerszoroson átkelvén egyenesen Londonba jöttem, s annak környékén voltam többnyire. Amit tapasztalhattam, amennyire ez augusztus hónapot illeti, íme ezennel az elejbém tett kérdések rend[j]e szerint értekezésemben előadni kötelességemnek tartom. Úgy mint:

Mely gazdaságokat vagy majorokat látogatott meg ebben a hónapban?

Gentben, s annak környékén a jelesebb kertekben megfordultam. Az univerzitás ezek közt első helyet érdemel. Flórája gazdasága (sic) annyira megy, hogy a kertigazgató Mussche¹⁰⁹ úr szava után 7000 speciest¹¹⁰ számlálnak. Ezek között emlékezetes egy nagy *Agave americana*,¹¹¹ amely éppen ittlétünk¹¹²kor kezdett virágozni. A virág szára 3-4 rőfnyi¹¹² lehetett hosszúságára nézve; vastagságát tán legalkalmasabban egy ember karjához hasonlíthatnám. Leveli oly erősek voltak, hogy tövükhöz közel, kivált engem, könnyen megbírtak volna. A ritkaságok közé tartozik különösen egy *arocaria excelsa* és *imbricata*.¹¹³ Jelesek még: *coripha umbraculi fera*¹¹⁴ és *borassus flabelli formis*¹¹⁵ pálmanemek is nagyságok miatt. A *cactus speciosus* és *speciosissimus*¹¹⁶ szépen virágozott ittlétünk¹¹⁶kor, anélkül, hogy nagy újságokban kihirdettetett volna, mint az a brüsszelielnél történt. Az üveghá-

109 Mussche, Jean-Henri (1765–1834), a genti egyetem főkertésze. Az egyetemi fűvészkert¹¹⁰ről átfogó leírást ad művében: *Hortus botanicus ou tableau general de toutes les plantes exotiques et indigenes cultivees dans le jardin botanique de la Ville de Gand, 1817.*

110 Fajok.

111 Agave.

112 Rőf: a korban általánosan a 77.5 cm-es bécsi rőföt használták Magyarországon.

113 Helyesen: *Araucaria*, dél-amerikai fenyőfélék.

114 Helyesen: *Corypha umbraculifera* L., ernyőpálma.

115 Helyesen: *Borassus flabellifer* L., Palmira-pálma, megtalálható Indiától Burmáig.

116 Kaktuszfélék, *Cactaceae*.

zakon az emlékezetes, hogy az üvegtáblák rámai közt hosszan egy-egy kis bemetés van, hogy az eső- vagy megolvadt hócspepek lefolyhassanak, anélkül, hogy a plántákra¹¹⁷ essenek, s azoknak ártalmat okozzanak. Az ablakráma egy planum inclinatumon¹¹⁸ csiga segítségével mozdulnak alá s fel. A kinnlévő plánták úgy vannak elrendelve, hogy egyrészt Linné¹¹⁹ szisztémája szerint egyenes apró szakaszokban, másrészt Lussieu¹²⁰ ideája szerint csoportokba van ültetve, s szövevényes utakkal, némely jeles emberek bustjeikkel¹²¹ vannak díszesítve. Szebb, s nagyobb tujákat¹²² nem láttam még sehol is (sic), mint itt. Az univerzitás kertjén kívül jeles Cassel¹²³ és van Dame¹²⁴ (sic) kereskedők kertje. Amase-ban az azaleáknak¹²⁵ egy neme, mely úgy eredett, hogy Cassel az *Azalea variegata* s *A[zalea] tricolor* magvakat együvé vetette: amely kikelvén, mindeniktől különböző, igen kellemetes színekkel játszó, s teljes virágú új faj eredett. Emennél számtalan sokaságú magnóliák¹²⁶, azaleák, rododendronok vannak szabadon, úgyhogy egy frankért szép darabokat eladhat. — Majorokat ebben a hónapban Lehrmann társam útja fizetés lévén, nem láthattam másképp mint az útról. Az így szerzett ismeretem és tapasztalásom e részben tehát csak csekély lehet. Egész utam hosszát homokos teleket (sic) láttam, de csuda szorgalommal mívelve. Minden gazda teleke (sic!) eleven sövényvel van körülvéve, vagy csepőtékkel¹²⁷, amely időközben tűzre való fát is ad, s azonkívül arra is szolgál, hogy a mívelt és trágyázott homokot a szél el ne hordja. Ahol új szántást láttam, mindenhol cilinderrel¹²⁸, s lábbal le volt a föld nyomva, tiporva. A gabona mindenhol le volt már aratva, s föld hosszát a kévék kupacokba állítva olyan formán, mint minálunk a kendert szokják (sic) összerakni, míg a mag ki nem csépettetett.

117 Növények.

118 Ferde lap.

119 Linné, Carl von (1707–1778), botanikus, a róla elnevezett nomenklatúra kidolgozója. Mint a szöveggrész is mutatja, Gerics jól ismerte kora valamennyi növényt meghatározási rendszerét.

120 Lussieu, Bernard de (1699–1777), botanikus, Trianon kertjének főfelügyelője, egy saját rendszer kidolgozója. Bátyja, Antoine de Lussieu (1686–1758) maga is elismert botanikus, a francia főváros botanikus kertjének felügyelője.

121 Mellészobor.

122 *Thuja occidentalis* L.

123 Cassel, Franz Peter (1784–1821), kölni születésű orvos, botanikus, 1819-től a Genti Egyetem professzora. Kölni gimnáziumi tanárként állította össze fő művét: *Lehrbuch der natürlichen Pflanzenordnung*. Frankfurt-am-Mayn, 1817.

124 Helyesen: Van Damme (?–?), azonosíthatatlan.

125 *Azalea* L. = *Rhododendron* L. Szinonim elnevezések.

126 *Magnolia* spp.

127 Bokrokkal.

128 Henger.

Mely könyveket olvasott ebben a hónapban? Mely gazdaságbeli intézeteket, mely gazdaságbeli vagy más tudós társaságokat, juh- és lógyesületeket, baromvrosi intézeteket látogatott meg, s mely állapotban talált mindent?

Olvasó könyvem csak ‘Leighs New Picture of London’ volt¹²⁹. Gentben megismerkedtem Delbecque¹³⁰ úrral, ki szekretáriusa amaz elhíresült gazdaságbeli társaságnak, mely annáljaiban¹³¹ a flandriai, s máshonnan gazdaságbeli nevezetességeket annyi hírrel, s haszonnal közli. Remélem, hogy nevezetes [...] oeconomicumra is találandok itten. De mindjárt tudomra esett, hogy egy eke és lenvágó modelájokon kívül semmijek sincsen. Ezek is éppen haszonvehetetlenek. Az univerzitás gyűjteményei is csak kezdetben vannak.¹³² Említést csak a sokféle szeletek¹³³ érdemelnek az anatomia comparatára¹³⁴ nézve, amelyből lecke is adatik. A veterinarriára¹³⁵ még nincsen tanító szék ezen univerzitásnál. Jeles azonban a physico chemicum, mely tudós Hauff Károly¹³⁶ úr gondviselése alatt vagon. Ebben emlékezetes különösen az optikát illető műszerek gyűjteménye, nevezetesen egy teleszkóp, melyen Newton,¹³⁷ Gregor,¹³⁸ és Huygens¹³⁹ ideája egyesülve van. Ez a király ajándéka. Egy kaleidoszkóp, mely több száz esztendő is lehet már, amelyben az objektum fixálva¹⁴⁰ van a szegletre összerakott tükrök között, s a szem különböző pontokról láthatja azt. Ezt Hauff úr Harderwykból,¹⁴¹ a híres Neuuhof kabinetből¹⁴²

129 A Geric által használt kötet ma is megvan az egykori Festetics családi könyvtárban.

130 Delbecque, Vincentius Joseph (1772–1843) holland teológus, tanácsos. Gent városának szellemi életében jelentős szerepet játszott.

131 Évkönyv.

132 Kezdetlegcsck.

133 Keresztmetszetek.

134 Összehasonlító anatómia.

135 Állatgyógyászat.

136 Hauff, Johann Karl Fridrich (1766–1846), német természettudós, filozófus. Előbb Marburgban a filozófia professzora, majd ausztriai és morvaországi éveket követően 1817-től 1830-ig a Genti Egyetemen a fizika és a kémia professzora.

137 Newton, Isaac (1642–1727), angol fizikus, matematikus.

138 Helyesen: Gregory, James (1638–1675), skót származású matematikus, fizikus. Fő műve: *Optics Promoted, or the Mysteries of Reflected and Refracted Rays Demonstrated by the Elements of Geometry*. London, 1663.

139 Huygens, Christian (1629–1695), holland fizikus, matematikus.

140 Rögzítve.

141 Kikötőváros a hollandiai Gelderland tartományban.

142 Helyesen: Nicuhoff. Korabeli részletes leírását lásd: *De usu antliae pneumaticae in Arte Medica commentatio, qua Academiae Gandensi felicem supellectilis physicae Harderovicensis adventum gratulatur Carolus Hauff*. In: *Annales Academiae Gandavensis MDCCXXVII–MDCCXXVIII*. 5–9.

szerezte meg. Elég tanú, hogy a kaleidoszkóp nem szinte új találmány. Többféle tubusok,¹⁴³ tükrök, összetehető, s részeire elbontható szemmodelákon¹⁴⁴ kívül emlékezetes egy-egy nagy üveg cucurbita,¹⁴⁵ melyet haszonnal lehetne a bélszakadásoknál alkalmaztatni. Ennek hosszas leírását adta a feltaláló maga Hauff Károly úr *De usu medicae antliae pneumaticae, Francofurti ad Moenum 1818.* című munkájában.¹⁴⁶ A dolog arra megy itt ki, hogy egy üveg cucurbitában a levegő megritkítatik, s egy kampanára¹⁴⁷ srófoltatik. Ha ezt valaki 'in repositione hernia',¹⁴⁸ használni akarná, a kampanát a mezítelen hasra állítaná, s a cucurbitát vele közösíteni¹⁴⁹ kellene. Ekkor mindjárt *secundum legem equilibrii*¹⁵⁰ a campana üregébe tődül minden, ami az üveg alá esik /valamint azt a köpülő résznél láthatni/, de éppen azért üreg származik a hasban /in abdominis cavo/, s a kinyomuló belek helyükre önként visszatérnek. — Az idea igen szép! Sok esetekben igen jóltevő lehet a szenvedőnek! De próbát mindeddig tudomra senki se tett vele. Az *incarceratió*nál¹⁵¹ azonban csak az operáció segíthet, s csak úgy, ha az kelletekor jó korán vitetik véghez. — Az univerzitás bibliotékája elég nagy, de az újabb időbeliekből szegény. Közös minden városbeliekkel, nem csak az univerzitás tagjaival. — A város költségén épül az univerzitás számára egy roppant épület, mely Gentnek máris igazán nagy dísze, 1000000 frank van reá szánva. Az épületekre a városnak, a többire a kormányozó széknek kell gondjának lenni. — Londonban a Horticultural Society szekretáriusával¹⁵² van Mons¹⁵³ ajánlása után megismerkedtünk, s a szeptember negyedikére eső gyülekezetre meghívattattunk, s több ajánlásokra reménységet nyertünk ...

143 Itt: lombik, kémcső.

144 Modellek.

145 *Med.* csésze, köpöly.

146 A mű pontos címe: *De usu antliae pneumaticae in arte medica.* Gandac et Francofurti ad Moenum, 1818.

147 Hengeralakú edény.

148 A sérv visszahelyezése.

149 Kombinálni.

150 A kiegyenlítődés második törvényeképpen.

151 Kizáródás.

152 Sabine, Sir Edward (1788–1883), természettudós, a Horticultural Society titkára. Utóbb a Royal Society elnökévé választották.

153 Mons, Jan Baptist van (1765–1842), természettudós, orvos, mezőgazdász. Autodidaktaként képpezte magát, míg a gyógyszerészeti vizsgát letchette. Harminchárom évesen a Société de physique experimentale de Bruxelles titkárává választották, s kora valamennyi jeles fizikusával és vegyészével kapcsolatban állt. Utóbb a Löweni Egyetem tanára lett.

(Olvasmányainak felsorolása, részletes kimutatás a rendelkezésére álló készpénzekről.)

Gerics Pál M[aga] K[ezével]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 145–147v

10.

Liverpool, 1821. október 15.

Gerics részletes beszámolója a Directionnak Woburn Abbeyben és Petworth-ben tett látogatásáról, gazdálkodási módszerekről, pénzügyi helyzetéről, továbbá egyes angliai kertészek eredményeiről, a Királyi Botanikus Kertről, és a Windsori Parkról.

Tekintetes Directio!

A közelebb eltelt szeptember hónap ismét kötelességem egyikének teljesítésére emlékeztet. Ím ezennel az ezen hónapban tett utakról, s azokon gyűjtött tapasztalásokról számolok az elejébe tett kérdések rende szerint, amint következik.

Mely gazdaságokat vagy majorokat látogatott meg ebben a hónapban, mely ismereteket, tapasztalásokat, észrevételeket tett a föld, rét, etc. művelésében? S kinek segítségével, s ajánlása által? Minemű barmokat talált a majorok mindenikében, ú[gy] m[int] juhokat, lovakat. szarvasmarhákat, sertvéseket, apró baromfiakat, etc., mint bánnak velük, mind gazdasági, mind orvosi tekintetben?

Az ezen hónapban meglátogatott gazdaságok közt első helyen kell említenem a woburnit, ahol a bedfordi herceg¹⁵⁴ nyáron által lakik. — A föld itt nagyobb részint fővényes és sovány, mindazonáltal a szorgos művelés által szép, s termékeny. A művelés úgy megy végbe, hogy parlag helyett két egymás után következő esztendőben réti füvek természetnek. A vetés bőven trágyázott földön történik. A magvak neme többféle, de úgy, hogy a *Lolium perenne*,¹⁵⁵ s a *Festuca elatior*¹⁵⁶ a többi

154 Bedford hercege, Russell, John (1766–1839), híres mintagazdasága volt a befordshire-i Woburnben, ahol az évenkénti gyapjúbcmutatók nagy feltűnést keltettek. A woburni gazdaság elismertségét azonban bátyja, Francis Russell (1765–1802), Bedford ötödik hercege alapozta meg.

155 Angolperje, *Lolium perenne* L.

156 Csenkesz féle, *Festuca elatior*L., *nom. ambig.*=*Festuca pratensis* Huds.

meghaladja. A vetett réteknek egy része legelő, midőn a másik kaszálóra használtatik. Az olyas rétek mindazonáltal, melyek magasabb, s termékenytlenebb (sic) helyen vannak, csupán legelőre használtatnak. A rét művelése szorgos. A rét egyik sarkán, vagy inkább szegletén mély gödrök vannak ásva, amelyekbe az esővíz összegyűjtetik, s a rét megöntözésére használtatik. Minthogy pedig ezen reservoirok¹⁵⁷ a rétnak felemeltebb helyén vannak, a réttöntözés könnyen megtörténhetik, midőn a reservoirból a keresztül-kasul vágó csatornába általmegy a víz. A csatornák nem azon irányba vannak húzva, mely felé a víznek esése van, hanem arra, amerre a víz a csatornában szabadon folyhat mindaddig, míg az egész kanális meg nem telik. Ekkor a gátak — valvula¹⁵⁸ — betétele által a csatornában levő vizet oda lehet árasztani, ahova tetszik. Azonban ezen reservoiroknak ritkán van kelletek,¹⁵⁹ minthogy a parkban levő tavak vize is ide származtathatik. Az öntözésre többnyire ezen víz használtatik, oly kimenetellel, hogy egy acre (=1125 négyszögöl) közönségesen két tun (=40 mázsa) szénát ad. Soha szebb rétet ennél még nem láttam. Úgy tetszik, hogy az annyira dícsért memseini vagy hoyai rét ennek alig árnyéka. Ezen rétek megjárásakor alkalmam volt az angol széna szaga iránt eligazodnom, s az igaz okára jöhetnem: ‘miért a londoni piacon, s a környéken látott szénának nem tapasztaltam aromatikusságát?’ 1. a sok eső, a fűnem, a rétnak lapályos vizenyőssége az, amiből vezérem¹⁶⁰ mindent megfejtett. — A fű magvát, vetésre, úgy veszik, minthogy azt gazdaságosabbnak találják, mint a magtermesztést. — A rét felszántatván 2.) trágyában turnip¹⁶¹ vettetik. 3.) Árpa lóherrel 4.) lóher természetik, 5.) búza, vagy zab lóherrel. A trágyázáskor a fehér föld (lime)¹⁶² nagy mennyiségben használtatik. Ennek készítéséről majd alább. — A barmokat ami illeti; 1.) Birkák vannak mindössze 1600 darab, ez úgy nevezett south-down (Angliában favorit) fajból, melyek négy majorra vannak elosztva úgy, hogy rossz időben az istállóban szénával, turnippal, s tört borsóval tartatnak, máskor pedig kinn legeltetnek. Sőt soha se kapnak. Minthogy a bedfordi herceg merino juhairól hallottam is, olvastam is valamit, kérdést tettem azok iránt, hogy hol vannak? Vagy tartatnak-e a többiek nemesítésére, vagy maguk közt szaporodva? — Erről semmit sem akart a gazda tudni. — A szarvasmarháknak három féle faja műveltetik Woburn-

157 Víz tárolók.

158 Zsilip.

159 Ritkán van rájuk szükség.

160 Kalauz.

161 Tarlócpa, *Brassica rapa L. subsp. rapa Briq.*

162 Mész.

ben, t[udni] i[llick] Devon- és Hertfordshire-beliek, meg holdernessiek¹⁶³. Amazok vonóban, s hízlalásra, ezen utolsók pedig tejelésre használtatnak. A tejelők legelővel, s turnippel, a göbölyök szénával, s olajpogácsával tápláltatnak. A széna mennyisége nincs meghatározva. Annyit kapnak, amennyit megemészthetnek. Olajpogácsát pedig kettőnél többet nem kapnak naponként. A göbölyistálló elrendelése úgy van, hogy egy hosszas négyszegű épületben a fal mellett mindenütt járszolok vannak úgy, hogy a járszolba ismét egy négyszegletes, szurokkal beöntött edény vagyon friss vízzel. Az épület közepén pedig az éléskamara vagyon. Ezt az ide mellékelt ábrázolás világosabbá fogja tenni. — Az ökrök kordélyokban használtatnak mindenféle majorbeli munkákra. A kordélyba úgy vannak befogva, mint a lovak fogatni szoknak (sic), s zabra segítségével kormányoztatnak. A zabra, s kantár készüllete hasonló a lovakéhoz. Az utolsó azonban amattól annyiban különböz, hogy fent a szíj közepe ki-, s becsatoltathatik, amely alkotása a zablának a szarvak miatt szükséges. Az ökrök lába meg van patkolva úgy, hogy mindenik körmön különös patkó vagyon. E patkónak egy párját megszereztem, melyet a többi küldendőkkkel együtt veend a Te[kin]t[e]tes Directio. — Az állítás leábrázolását, mely az ökrök patkolására használtatik, ide mellékelem. — Lovai a hercegnek tenyésztésre kevés számmal vannak; két kanca t[udni] i[llick] és egy monyás,¹⁶⁴ melyek különös¹⁶⁵ rekeszben legelnek. A csikókkal együtt legelve találtam két láma birkát is, melyeket a herceg Amerikából vett. Termetük hasonló a tevéjéhez csaknem, de kisebbek. A nőstény világos hamuszínű szőrrel, vagy inkább gyapjúval bír, a kanjái valamivel sötétebb. Igen serény futók, félénkek; lehetetlen volt őket megfoghatni. — A major elrendelését ami illeti, az a következőkből áll: amint az ember Woburn felől a majorba vezető főúton megyen, balkézre esik a gazdának vagy igazgatónak a lakása, jobbkézre a major, úgyhogy a gazda lakását a majorból egy tágas út választja el. A majorban középhelyet foglal el a malom, s cséplő machina egy fedél alatt. A malom alkotása igen emlékezetes, minthogy az víz által, s ha ennek a mennyisége nem volna elég a kerékajtásra, lóerővel hozatik folyamba. A víz a parkban levő tavakból van rejtek csók (sic) segítségével a majorba /tudniillik amelynek fekvése a tavakhoz képest alacsonyabb/ s a malomba vezetve; a

163 A Robert Bakewell nevéhez fűződő állattenyésztési eredményeket, az egyes ló-, juh- és szarvasmarhafajták tulajdonságainak és ismertető jegyeinek átfogó leírását, George Cullcy tette közzé először *Observations on Livestock* című 1786-ban Londonban megjelentetett könyvében. E könyve *Über die Veredlung und Auswahl der vorzüglichsten Haustiere* címmel Berlinben is megjelent 1804-ben, s ennek egy példányát már Festetics György beszerzettette a Georgikon számára.

164 Mén.

165 Külön.

rejték csökből egy-két függősen/ perpendiculariter álló csökből egyenesen fel, s onnét a malom nagy kerekére leszökik. De ez a víz nem mindig elég a malomra, amely esetben az örlőkő egy kerék által, mely máskor a cséplő machina mozdítására használtatik, jön mozgásba, amely hogy megtörténhessék, csak a köz orsót kell kivenni, s a kereket a csép helyett a malomkövel összekötni. Ezt az ide mellékelt ábrázolás világosabbá fogja tenni. A malomnál az egyik fő idea az, t[udni] i[llik] a víz származtatására s felszökötetésére nézve, amelyet az Inke¹⁶⁶ deszkametszőjénél igen szépen realizálva láttam. A liszt háromféle, amely egyuttal készül, t[udni] i[llik] a szita, amely az oldalán adja ki a lisztet, fenn sűrű, alább ritkább gyolcsból van készülve, s aszerint az által vert liszt is finomabb vagy gorombább. — A malomtól jobbra van a granárium¹⁶⁷, melynek az a különlegessége, hogy az ajtónak fele egyszerűs mind grádics¹⁶⁸ gyanánt szolgál. A malomnak másik felén van a göbolyistálló. /Mind a kettő ábrázolatját ide mellékelem./ A göbolyistállónak által ellenében van egy szála¹⁶⁹, amelyben azelőtt többnyire nyírés alkalmazásával gyülekezett /meeting/ tartatott. Ezen gyűlések két esztendő óta megszűntek, s a szála gyapjas kamara gyanánt használtatik. Benne függ mindazonáltal most is a boldogult herceg /az angol gazdaságnak ama halhatatlan atyja/ oszlopképe¹⁷⁰ rajzolatja, amelynek az originálja a londoni Russel Square-t /legszebb piac Londonban/ díszesíti. Ezen szálaival egyes a birkaakol. A göbolyistálló és akol, meg a göbolyistálló, s malom között vannak a trágyagödrök, kikövezve, hosszas négyeszeg formában úgy, hogy a gödrök közepe felé mélyebb, gödrösebb. Ezen épületekkel paralel hátulról nyúlik hosszát egy épület, melynek egyik szélén a kovácsműhely van; a többi a dolgos lovaknak úgy van szánva, hogy minden Zugnak¹⁷¹ különös istállója van. Hátrább ugyanezen épülettel paralel¹⁷² van az ökrök udvara, s istállója. Ezzel oldalhossz balra esik a baromfiak udvara. A lóistálló előtt vannak az itató vályúk, melyekbe a rejtékcsökön idevezetett tóvíz feladja magát. — A majortól távolabbra van az uraság lakása, melynek frontját a megszerzett ‘Leigh’s Picture of England and Wales’ szépen előállítja¹⁷³. A pompás épület, mely valaha cisztercita lakás volt, most két

166 Feltehetően Gericz itt az Inkey család déli-dunántúli birtokán tett látogatására utal.

167 Magtár.

168 Lépcső.

169 Terem.

170 Egészalakos.

171 Igáslónak.

172 Párhuzamosan.

173 Bemutatja.

négyszegű nagy udvart formál, sok szép képekkel, régi és újabb statuákkal¹⁷⁴ díszeskedik. Oldalközt (sic), a ponttól jobbra esik az úgy nevezett pleasure ground, amelynek egy szakasza csupán füveknek van szánva. Mindenféle faj különösen el van rekesztve deszkákkal a tövénél, hogy egyik bokor a másikhoz el ne gyökerezzen. Azon füvek, melyek a vizenyős helyet szeretik, cserépedénybe vannak téve, s minthogy a füvek elrendelése Linné szisztémája szerint van, az eszerint kijelelt (sic) helyre egy gödörbe helyheztetve. Ezen kis füves kertből egy hosszú oszlopos folyosón /colonnade/ által a tejes pincébe /dairy/ juthatni. Ezen épület kínai ízlésre van készülve, egy a fák által beárnyékozott helyen olyformán, hogy az egész pavilon körül a tető mintegy három lábnyira kiszolgál¹⁷⁵, hogy az épület környülete esőben szárazon, melegben hűsön tartassék. Az épület hosszát (sic) négyszegű. A délre eső oldalát kivévn nagy, földig lenyúló ablakok vagyis inkább ajtókkal, melyeknek üvege kipingált, van felkészítve. Az ajtón belül néhány lépcsők (sic) vezetnek le, ahol mindenféle igaz kínai edények vannak rendbe helyhezve, némelyekben tejfel, édes tej, vagy túró van téve. Kívülről mindenik ajtó előtt sűrű vasrostélyok vannak, amelyek mindig be vannak zárva, az üvegajtóknak legalább egyike nyitva hagyatván többnyire. Egy kis távolságra ettől egy hasonló ízléssel készült húsos kamara van; a falak helyén dupla renddel vannak lécek felszegezve, valamint minálunk a kukoricagóréknál, belül rudak vannak keresztül nyújtva, amelyeken sonka, szalonna volt felakasztva. Valamelyes távolságra ettől van egy gömbölyű épület /rondelle/, amelynek falai szintűgy lécezve vannak. Középpütt egy oszlop nyúlik fel, amely körül erős abroncsok vannak helyhezve. Az abroncsokon néhány foglyok, s nyulak függöttek. Ezen épületek azonban inkább multság, s kedvtöltés kedvéért láttatnak készülve lenni, amelyre nem csak az egész készület, hanem más körülállások is, úgy mint a konyhához távollétel, s csak a pleasure groundon lehető odajutás, a tejnek, tejfelnek, túrónak vadnak szalonnának kevés volta /hogy hasonlatossággal éljek, egy szegény paraszt, akinek csak egy tehene, s egy leölő sertvése van, az is mutatna elő annyit kamarájában/ etc. mutatnak; előjelei azonban a boldogult herceg ártatlan idő-, s kedvtöltésének. — A feljebb adott major leírás a park farmot illeti, amelyről azt kell megjegyezmem, hogy a gazda házán, lóistállón, s kovácsműhelyen kívül, minden majorbeli épület fából van, veresre megfestve. A többi három majorbeli épületeknek semmi különössége nincs. Az

174 Szobrokkal.

175 Előrenyúlik.

asztagok azokban téglából rakott lábon, a park farmban pedig faragott köveken állanak, olyformán, mint azt Sir John Sinclair¹⁷⁶ kódexében lerajzolta.

Továbbá illik említenem Lord Egremont gazdaságát. Ennek külső tekintete is más, mint a bedfordi hercegé. A majorok a parkon kívül vannak árendába¹⁷⁷ adva. Épületeiben éppen semmi követésre való nem láthatni, t[udni] i[llik] amelyekre igen kevés gond láttatik lenni. A birkák számára semmi fedél nincsen. A göbolyöknek és ökröknek számára egy fészter van az almáskert — orchard — falához csinálva. Annál emlékezetesebb a park, amelynek 14 mérföld a kerülete. Ez minden különös ékességgel amit a mesterség adhat szűkölködik, elég gazdag lévén a természet ékeivel. Csak a hegytetőn láttam egy [...] tornyot, /mely belvedere¹⁷⁸ gyanánt szolgál/ s egynéhány hársfák árnyékában egy fehér márványoszlopot. Az urasági lakás egy nagy pompás épület, egy csendes völgyben van, által ellenében a tónak, melynek körülete mindenféle házi állatokkal csaknem mindig el van foglalva. A tón túl, déli nyugatra, hosszan elnyúlnak a legelők, melyek kívülről élő fákkal, belülről karókkal vannak bekerítve, s több szakaszokra elosztva. A ménes 7 monyásból, s 20-30 kancából áll. A monyások közt egy 10 esztendős szürke, igen becsültetik, minthogy szép, s már többször nyert a versenyt futásban. Octavius, Frolick, és Wahlebone¹⁷⁹ is becesek, s mind különös rekeszben az istállóban tartatnak. A többiek kinn voltak, de nevek még nincsen, minthogy még futáson nem voltak. A legelőnek minden kerítéséhez, a felemeltebb helyen, van egy istálló, amely rossz időben a lovaknak menedékhelyül szolgál. Az istálló úgy van helyheztetve egyébiránt, hogy az a deszka- vagy karókerítés által kétfele oszol, s egyik része egyik kerítésbe szolgál, a másik a másikba ...

(Utalás a Londoni Állatorvosi Iskolában, valamint Lehrmann-nal a Kertészti Társaságnál tett látogatásra.)

Mely levelek mentek tőlem vagy Directiómtól kezéhez?

Minő állapotban volt a kassza a hónap végeztével?

Augusztus végével maradt a kasszában:

a) Váltó levélben 944 frank 65 centime

b) Kézpénzben 1.) francia pénz 1840 frank

2.) anglus pénz 62 fontsterling 10 shilling 8 pfenig ebből költöttem:

176 Sinclair, Sir John (1754–1835), közgazdasági szakíró, a Board of Agriculture elnöke. Sinclair munkásságáról clöször Pethö Fercnc tudósította a magyar olvasókat első szaklapjában, a Vis'-gálódó Magyar Gazda 1797. évi 22-es számában. Sinclair több műve megtalálható az egykori Festetics családí könyvtárban.

177 Bérbe.

178 Kilátó.

179 Wahlebone szobra ma is megtalálható a Petworth House-ban kiállított műtárgyak közt: No. 89a.

- a) a megengedett célokra mindössze 5 fontsterling 13 shilling 2 pfenig
 b) szeptemberi fizetésem fejében kivettem 10 fontsterling 12 shilling 5 pfenig
 Marad: 46 font ster[ling]
 3 shilling 1 pfenig
 Van-e még valami észrevétele?

Az angol kertészek közül elsőnek tartatik Conrad Loddiges¹⁸⁰ Hackney-ben, aki hatvan esztendőök előtt Németországból ide szakadt. Kertészkedését a geográfia tudományával kezdte, az idegen plántákkal való bánásban mindig a klíma lévén szeme előtt. Szerencsésb volt nyövevényekkel (sic) való bánásban, mint kertész társai, akik a globológiával¹⁸¹ való foglalatoskodását eleinte nevetségessé tenni igyekeztek. Kertjében van plánta ami sub gradii 60° latitudinis meridionalis & 82° latitudinis septerritorialis¹⁸² tenyészik. A kertbe bemenetkor két üvegház különösen magára vonja a figyelmet, t[udni] i[llick] a pálmaház, mely öntöttvas oszlopon nyugszik, fele, s oldala csupa üveg, tágas, s tropika plántákkal tele lévén, a benne lévő majd egy más világ részébe (sic) lenni gondolhatná magát. A nyövevényeken kívül, melyeket katalógusában előad, nevezetet érdemel 1.) a mesterséges eső, amelyet úgy eszközölt ki Loddiges, hogy egy vas csőt egyenesen felfele állított a fal mellett, és ezzel egybekötött egy más csőt, amely apró lyukakkal által van lyuggatva, s az ablakráma alatt a házban hosszát (sic) a plánták felett elnyújtva. A víz a perpendikuláris¹⁸³ csőbe fel, s ebből ismét a horizontális csőbe általszökik, ha amazon a csap megfordítatik. A horizontális cső lyukain ismét a víz eső formában a plántákra leesik. Ezen találmányért egy medált kapott Loddiges. 2.) A szellőztetés. A tető fele igen magasán fenn lévén az ablakok helyhezve, az ablak kinyitás és szellőztetés nehezen menne véghez, ha az ablak úgy nem volna készítve, hogy a kötő megeresztésével az ablak önként kinyílana, t[udni] i[llick] a sarkok alább vannak az ablakrámára csinálva, hogysen ahová a centrum gravitatis esik. Ezt, valamint a ház formáját is ábrázolatban ide mellékelem. A ház eddig kályhakkal fűlt, ezután gőzzel fog fűlni, valamint a vasház is, amely különösen magára vonja a figyelmet, formáját ide mellékelem. Róla csak azt jegyzem meg, hogy északi része

180 Loddiges, Joachim Conrad (1738–1826), német származású kertész. Számos mediterrán és trópusi dísznövény angliai meghonosítása fűződik nevéhez. A fiaival közösen irányított családi kertészet Hackney-ben, a Marc Streecten működött. Fia, George (1784–1846), további clismerést szerzett az apja által indított vállalkozásnak.

181 Itt: eredeti természetes viszonyok szerinti dísznövénynevelés.

182 ... a déli szélesség 60. foka alatt és az északi szélesség 82. foka alatt.

183 Függőleges.

domború, csupa vasból van, déli része rézből. Amaz kameliákkal¹⁸⁴ van megrakva, s egy szép *Araucaria excelsa*val¹⁸⁵ felékesítve, emez pedig Neu Holland-i plántáknak van szánva. — Mr Lee¹⁸⁶ Hammersmith-ben valaha Loddigest megelőzte, most utána van. 300 species ericaja¹⁸⁷ van, sok proteaja¹⁸⁸, kameliája, egy nagy *Araucaria excelsa*, *Mimosa glauca*¹⁸⁹ v[agy] Esterházia¹⁹⁰ etc. Mr Grange¹⁹¹ Daltonban arról nevezetes, hogy szilvát, barackot, de leginkább szőlőt nagy mennyiségben hajt, amely végre melegvízgőzt használt. A vízgőz, a damfkesselből¹⁹² a gőzcsőbbe általvezettetven, csapfordítás engedtetik, csapon eresztetik ki a melegház üregébe, ahol a meleg által egy ingerlő, a vízgőz által egy tápláló eszköz adatik egyúttal a plántáknak. Mile Endben Archibald Thomson¹⁹³ magból nevelt magnoliákat. Egy ezen úttal nyert különös faja a maga nevééről *Magnolia Thompsoni*ának nevezett. Tuját¹⁹⁴ bujtással szaporít, amely nemű plántából Loddiges igen két szép spallert¹⁹⁵ nevelt. Egy nagy specimen *Laurus camphoraja*¹⁹⁶ szabadon van, s csak télen fedetik be. Egyébíránt ez is, mint Whitley, Brane és Milne,¹⁹⁷ magvaknál kereskedik. Smith¹⁹⁸ veteménye nem annyira ritkasága, mint sokasága által nevezetes. Még inkább Colline¹⁹⁹ akik mint kereskedők a plántákkal a tenyésztést, nem annyira sokfélekben, mint nagyban üzik. — A kew-i Királyi Kert²⁰⁰ arról emlékezetes, hogy itt gyűlnek össze először a világ minden részéről a plánták. A kert gazdagabb az idegen, mint a honi nyövevényekben. Itt volt alkalmam látni a

184 *Camellia*.

185 Helyesen: *Araucaria excelsa* L., dél-amerikai fenyőféle.

186 Lec, James (?–1824), skót származású kertész, Linné rendszerét követő szakíró. Lewis Kennedyvel társulva az 1750-es évektől árult facsemetékét, dísznövényeket. Halála után fia folytatta munkáját a családi kertészetben.

187 *Ericaceae*, hangafélék.

188 *Protea*, csodafenyő.

189 Mimóza.

190 *Esterházya* Mikan. *Scrophulariaceae*. Bolíviában és Braziliában található.

191 Grange (?–?), azonosíthatatlan.

192 Helyesen: Dampfkessel, vízmelegítő.

193 Thomson, Archibald (?–?), kertész.

194 V.ö. 122. sz. jegyzetet.

195 Helyesen: espalier, vagyis lécrácshoz támasztva nevelt fa.

196 Babérféle (*Lauraceae*), kámporfa (*Cinnamomum camphora*). Takarással áttelcl.

197 Mindhárom azonosíthatatlan.

198 Smith (?–?), azonosíthatatlan.

199 Colline (?–?), azonosíthatatlan.

200 A Királyi Botanikus Kert, népszerű nevén Kew Gardens, a mai London dél-nyugati részén, a Temze jobb partján található. Frigyes walesi herceg (1707–1751), a későbbi III. György (1760–1820) király apja alapította a 18. század közepén.

hydrangia v. hortensia podonia arborescens,²⁰¹ és rosa chinensis²⁰² első exemplárjait, melyek Európába jöttek egymás mellett. — Mint gazda a fűvek iránt voltam leginkább interessálva. Még eddig mindenhol csaknem rendetlenül, s kevés gondal ápolva találtam a fűveket, itt különös szorgalommal. Azonkívül, hogy a tisztaság nagy volt ezen részben, az igen megérdemli az emlékezetet s követést, hogy midőn a fűveknek szánt osztály koncentrikus cirkuláris ágyakra elosztott, minden faj között a föld mintegy 4 vagy 5 ujnyira megátsatlanul hagyatott, avégett, hogy alatt a fűvek egymáshoz által ne gyökerezhessenek. Ezen osztályban egy phytophysiologica²⁰³ emlékezetesség, t[udni] i[illik] egy nagy carpinus²⁰⁴, amely egy más fának törzsökébe van oltva. Szembetűnő az rajta nagyon, hogy kérge színe, s egész formája különböz attól, amelyből táplálását veszi, s törzsökénél sokkal vastagabb. Egyébiránt ez az osztály is eleven sövényvel van bekerítve, s a szél, hideg ellen oltalmazva. Az arborétum gazdag a rhododendronokban, magnoliákban, azaliákban, díszé azonban egy Pinus zembra²⁰⁵, s egy Cedrus libani²⁰⁶, amelynek társait III. György egy paroxizmusában²⁰⁷ kivágtatni parancsolta. A kert Európában a külföldi plántákra nézve elsőnek tartatik. Kár, hogy a fundust a Parlament semmivel se nagyobbítja. Ha új nyövevények érkeznek meg, az előbb hozottaknak nagy része veszendő, minthogy az újonnan nyert plánták számához képest se a melegházak, se a legények száma nem szaporíttatik. — Windsornál két park van. Valamint minden angol parkok az együgyűséggel,²⁰⁸ szép pázsittal ajánlják magukat, úgy ezek is. Az úgy nevezett little park nagyobb részint igen kopár teleken vagyon, nem csak a gyöp, hanem az alatta levő föld is sok helyre úgy van hordva, a kopár meszes sziklák hegyébe, amelynek megmutathatása végett egy meredek hely studia²⁰⁹ míveletlen hagyatott. Ez szép kontrasztív egyszersmind a többi mívelt telekkel. A nagy parkban, ahova az úgy nevezett long walk²¹⁰ /első alléna tartják az angolok Európában/ vezet. Emlékezetes a Royal Cottage²¹¹, egy paraszt ház, szép pakolt

201 Helyescn: *Hydrangea arborescens*, cserjés hortenzia.

202 Kínai rózsá, v. baba rózsá.

203 Növényélettani.

204 *Carpinus betulus.*, gyertyán.

205 Helyescn: *Pinus cembra.*, havasi fenyő.

206 Libanoni cédrus.

207 Kitörés, roham.

208 Egyszerűséggel.

209 Tanulmányozásra.

210 Fákka szegélyezett nagy sétány.

211 Királyi Lak.

gyöppel²¹², amelynek egy része éppen készülöben volt, a többi pedig minden kilenced nap kaszálatni szokott. 2.) Cumberland Lodge²¹³, ahol egy 72 láb²¹⁴ hosszú és 16 láb szélességű melegházban egy nagy töke van, amelynek töve a férgék ellen mohával van befedve, 18 esztendős, és most 1500 fejnél többet mutathatott. A melegház tökéjével álmétkodásra indított bennünk (sic): gözzel fül. Ennél még nagyobb a Hampton Court-i töke, amely egy 72 láb hosszúságú és 20 láb szélességű melegházat elfoglal, de nem olyan jó vegetációban van, noha gyökerét szintén a Temze vizéig elnyúltnak mondják. Ez utolsó 1769-ben ültetett, 2272 fejet hozott már egyszer, de most a Cumberland Lodge-beli termékenyebb. Hampton Courtban a darazsakat úgy fogják el a gyümölcspredálástól, hogy cukrot olvasztanak fel serben, s azt egy széles szájú üvegben a gyümölcs mellé függesztik. A darazsak ide szállnak, s elvesznek. — A labirintusról, s a kert többi emlékezetességéről ‘Leighs New Picture of London and Its Environs’ bőven értekeznek. Én tehát csak a menést hozom fel, amely a kerttel határos. Az öreg ménes 3 monyásból és 23 kancából áll. A monyások közt Malcolm, egy 20 esztendős fehér arabs igen derék. Waterloo egy 3 esztendős pej igen szép, hanem egyik talpa gyenge, úgyhogy neki a kerekpatkót [...] viselnie kell a gyenge talpú lábán. A harmadik nyomorék, minthogy még versenyt nem futott, névtelen. Ezen monyásokon kívül használatnak másoké is [...] csikók nagyobb részét más monyások fajzatának találtam nagyobb részint. A csikók nagyobb része Rubenstől és Blooke-tól valók; az utolsóról valók a legszebbek. — Legelőjük igen jó van, amelyek 32 szakaszra vannak elosztva, hosszat kőfal, szélben deszka a kerítés. Az egész kerítésen belül karfák mennek körül, mintegy 3 lábnyi távolságra a kerítéstől, s 5 v[agy] 6 lábnyi magasságra a földtől. Minden kerítésben van egy istálló, amelyben sráglya,²¹⁵ egy abrakos vályú van pléhvel, és egy itatóvályú cinnel kiverve. Az istállót hol 10, hol 15 lépésnyire egy kerítés veszi körül, ahova télen és esős időben szalma hordatik, hogy száraz helyen fickándozhasanak. Az ajtószárfába karvastagságú, s körül forgó cilinderek vannak szabva, hogy a lovak maguknak ne árthassanak. Közönséges táplálásuk a legelő, mindazonáltal van széna vagy lucerna kevés mennyiségben mindegyik istállóban. Ezen

212 Gyepkockákkal.

213 Az épület, mely a Windsori Parkban található, II. György király (1727–1760) második fiáról, Vilmos Ágostról (1721–1765), Cumberland hercegről kapta nevét. A herceg 1746-tól volt az épület tulajdonosa.

214 1 láb = 30,48 cm.

215 Saroglya. Itt: elválasztó rács, fal.

a takarmányon kívül sárgarépát is kapnak gyakorta téli időben, vágva és korpával meghintve, kivált olyankor, midőn a legelőt a hó ellepte, vagy az esővíz elborította.

Liverpool, október 15. 821. P[ál] Gerics M[aga] K[ezével]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 149–154 v.

11.

Woodstock, 1821. november 30.

Gerics részletes jelentése a Directiónak Holkham Hallban és más gazdaságokban tett látogatásáról, élményeiről, továbbá a skóciai tudományos szervezetekkel és a newmarketi lóversenyekkel kapcsolatos tapasztalatairól.

Tekintetes Directio!

Mely tapasztalásokat gyűjthettem légyen a múlt októberben, ím ezen értekezésemben arról számolni igyekszem. Most is az elejém feltett kérdések rendéhez tartom magamat, amely így következik:

Mely gazdaságokat vagy majorokat látogatott meg ebben a hónapban? Mely ismereteket, tapasztalásokat, észrevételeket tett a föld-, rét-, etc. művelésben? S ki-nek segítsége, s ajánlása által? Minémű barmokat talált mindenikében az általa meglátogatott majoroknak? Hogy bánnak velük, mind gazdasági, mind orvosi tekintetben?

Októberben tett utamban volt alkalmam látni a legnevezetesebb angol gazdaságokat. Ide tartozik legelőször is a Holkham Hall-i,²¹⁶ mely Thomas William Coke Esquire²¹⁷ birtoka, és sokak által a bedfordi herceg gazdaságánál is többre becsültek. A rét-, földművelés igen jeles, úgyhogy mióta Coke úr Norfolkban gazdálkodik, a házbeli szükségre nem csak elegendő mennyiségben terem a gabona, hanem nagy mennyiségben exportáltatik is, nevezetesen a wellsi kikötőhelyből Londonba.

216 A lenyűgöző kastélyt itáliai minták alapján William Kent (1685–1748) tervezte a 18. század elején. A kastély körül elterülő park Lancelot v. „Capability” Brown (1716–1783) névéhez fűződik. Holkham Hallt ma is több ezer látogató keresi fel évente.

217 Coke, Thomas William (1754–1842), a másodszeri címadományozás szerint 1837-től Leicester első grófia. Coke mindig büszke volt arra, hogy a gazdálkodási eredményei alapján kapta meg a címet.

Coke úr maga kormányozza 1700 ho[ld] föld művelését, máshol árendába vannak adva javai. Egy nagy telek minden további művelés nélkül el van hagyva, s csak nyúltenyésztésre használtatik, oly haszonnal, hogy esztendőnként 14 vagy 15 száz (sic) nyulat esztendőnként kivadászhatnak. Ami földművelést illeti, az úgy megy véghez, hogy mély szántásba bő trágyába 1.) répát, babot, kolompért vet, azután 2.) árpát lóherrel, 3.) lóhert, 4.) búzát termeszt. Zabot egy szemet se. Egy különös szekcióban len és kender műveltetik, de ez a szakasz nincs a többi földdel, s annak turnusával egybekapcsolva, minthogy az inkább a leányok kedvéért, mint gazdaságbeli haszon végett műveltetik, a föld nem lévén ezen célra alkalmas. Az első szántás igen mélyen vitetik véghez, amely végre az úgy nevezett grúbert²¹⁸ használják. /Mind a grúber, mind az eke le van rajzolva Sinclairmél./ A többi szántás, a gabonanemekre t[udni] i[llick] nem oly mély. Mind a vetés előtt, mind a vetés után nagy vascilinderek²¹⁹ vonszoltatnak a földön hosszat, s a vetés mindig drill machina²²⁰ segítségével megy véghez.

Mr Blaikie²²¹, inspektor, eleinte igen ellene volt a drill machinának, most mindenféle vetést annak segítségével viszen véghez. Egy vető eszközben azt kívánná meg a többi tulajdonságok közt, hogy azt szélben is lehessen használni. Evégett a vető eleibe egy ráhába kifeszített vásznat függesztett. A lentörésre egy különös machinát láttam itt használni. Bandy²²² készítménye ez, s ha Weatherley úr a többi machinák közt ezt meg nem küldötte, azt Londonba visszatértemkor azt megszerezni — kicsinyben — modelában érdemesnek tartom.

Az állati trágyának azon nemén kívül, melyet a ganéjból készít, mást is használ Coke úr: t[udni] i[llick] mindenféle állatok csontjait összeveszi, két egymásba vágó cylinder közt összetördelteti és a szántóföldre elszóratja. Ezen kívül fehér földet is használ azon mód, mint más helyeken a meszet szokták. A trágyakészítés iránt Blaikie egy munkát írt,²²³ amelyet Londonban megszerezni szándékozom.

A vetni való magvat úgy készítik el, hogy azt részenként rostában fogják fel, s egy ládában megmossák. Az üres és könnyű magvak jobban feladják magukat, mintha azok nagy mennyiségben egyszerre beázthatnának. A vetésre egy holdra három mérőt vesznek az árpából, négyet a búzából, s az ilyen bő vetést igen hasznos-

218 Angolul: scarificer.

219 Henger.

220 Vetőgép.

221 Blaikie, Francis (1770–1856), skót származású mezőgazdász, számos gyakorlati kézikönyv szerzője. Tizenkét évig élt és dolgozott Holkamben.

222 Bandy (?–?), azonosíthatatlan.

223 *Blaikie, Francis: On the Management of Farm-Yard Manure.* London, 1820.

nak találják²²⁴. A jobbnemű földekben Coke leghasznosabbnak találta a vetéssorokat úgy intézni, hogy azok északról dél felé menjenek. A soványabbakban keletről északnak irányozni jobbnak találta. Hogyan történhetik ez? A tüneményt ugyan nem tudja megfejteni magának elegendőképpen, de azt tapasztalta, hogy az említett irányban mindig jobb aratása volt, mintha a sorokat ellenkező mód intézte el a drillérozásban²²⁵. Aratáskor nem vár tökéletes megérést, minthogy a gyakor (sic) szél miatt igen sok magot elvesztene. A mag becseré nézve mégsem alább való a londoni piacon, mint a teljes értékben aratóké, minthogy az övé szinte olyan áron elkel. A gabona asztagokban van. Ezek iránt az emlékezetes, hogy az asztagok alját, a földtől fogva mintegy két lábnyi magasságra bemalteroztatja. Az ilyen asztagok három esztendeig is elállnak anélkül, hogy az egerek, etc., kárt tennének. Eleinte két lábnyi magasságú állásokat csináltatott téglából minden asztagnak, azután az asztagok alját ismét bevakoltatta, mintegy két lábnyi nagyságra. De minthogy az állásnak semmi különös hasznát nem tapasztalta, azokra ezután nem fog költségeskedni. Az állásokat is lerontotta, kivéven a négyszegleteken. A mag kitisztítása az egyik pajtás kertben cséplők által, a másikban egy cséplő műszer segítségével megy végbe. A műszernek semmi különössége nincs, ilyen forma van csaknem minden majorban hat vagy négy, öt lóerőre. Gondolom a Weatherley által cséplő műszer ennek a közönségesen használtatni szokottnak mása.

A rétművelés is jeles, különösen a *Dactylis glomeratát*²²⁶, melyet az angolok közönségesen *Coke's foot*nak neveznek. A rétek megöntözése olyan formán megy véghez, mint a bedfordi herceg rétejéről említém, t[udni] i[lilik] a rétnék azon részén, melyről a többire esés — fall — lehet, összegyűjtetik az eső, s más víz, s csatornák által mindenfelé elvezettetik. — Ami a barmokat illeti, a juhoknak itt kedvelt faja, az úgy nevezett *south down sheep* neveltetik, esztendőnként ezeregy-néhány száz. Most, ittlétemkor 300 darab volt egyszerre hízlalóban, t[udni] i[lilik] a *turnip* földön /300 acre/ a répasorok úgy fordíttatnak haszonra, hogy váltva egy rend kiszedetik a szarvasmarhák számára; a többi megmaradott sorokat bekerítik, s

224 Ha a korból rendelkezésre álló szántóföldi növénytermesztési adatok alapján megállapított relatív hozamokat összevetjük, akkor Magyarország esetében átlagban 3-4 szem gabonával számolhatunk minden elvetett szem után. Hasonló adatok vonatkoznak Lengyelországra és Oroszországra is. Németföldön 5.4-es átlagot, Franciaországban, Itáliában és Spanyolországban 5.9-es átlagot regisztrálhatunk. Angliában és Hollandiában azonban kiugróan magas hozammal, 11.3-es átlaggal szembesülünk. An *Introduction to the Sources of European Economic History 1500–1800*. Vol.1: Western Europe. Eds.: *Wilson, Charles – Parker, Geoffrey*. London, 1977. 121. p.

225 Vetésben.

226 Csomós ebír, *ang. orchard grass*.

a juhokat reá hajtják. Ezek először a levelet emésztik meg, azután a répa kihúzdalva hányatik elébük, míg más szakasz répa kerítésbe nem jönnek. Egyébiránt se télen, se nyáron nincsenek fedél alatt. — A szarvasmarhák faja devonshire-i pirókok,²²⁷ formájuk becsük olyan forma, mint minálunk a tiroli fiaknak. A tejelők jó időben a legelőn vannak, szarvuk végén egy rézgolyóbis lévén, hogy egymásba a döféssel kárt ne tegyenek. A hízlalók a pajtás kertek rekeszében a sertvésekkel együtt vannak, s [...] tartatnak, meg turnipsal. Télen felfedett istállóban vannak. — A majorbeli épületek nincsenek mind együtt. A gazdaság úgy lévén elintézve a 14 mér-földnyi parkban, hogy a szemnek egy tetsző kép állíttasson eleibe. A major az úri lakástól távol a déli szélen van, cséplő pajtával, magtárral — granarium —, szer-számos fészerral, kovácműhellyel és sertvés istállóval. — Más két helyen van ismét két pajtáskert. A nyugatra esőben lévő pajta hosszas négyszegű épület, semmi különöséggel nem bír, cséplésre használtatik. A napnyugati pajtáskertben lévő épület kereszt formában van, úgyhogy az egyik szárnya a cséplő machinára, a másik granariumnak, a többi kettő gabonatarásra van szánva.

Az elsőbb helyen említett udvar, vagy úgy nevezett park farm elrendelése emlékezetesebb, hogysesem annak leábrázolását ide ne mellékelném. Vezérem Coke úr maga volt. Hozzája Twine²²⁸ úr ajánlott. — Ezen nagy gazda példája után sok gazdaságot láthatni, de amelyeken könnyen megtetszik, hogy csak követés mindenik, kívált a közelebbi vidékeken.

— Különös emlékezetet érdemel továbbá William Crockford²²⁹ majorja Newmarkethoz közel, amely Bloomnak²³⁰ van árandába adva, azon részlet kivévé, mely a lótenyésztésre van szánva. A földet igen szorgalmasan mívelve találtam. Bloom négyszer szánt a gyökeres veteményekre, s bőven trágyáz alájok. Azután árpát vagy zabot vet lóherrel. Harmadik esztendőben a lóhertrészt szénának, részint legelőnek használja. Negyedikben búzát természetegyszeri szántásban. Éppen vetéskor valék itten, s volt alkalmam látni, hogy egyfelől a lóher tábla felszántatott, s azután két asszony a felszántott földön egymáshoz közel lyukakat csináltak egy ilyen forma vaseszköz segítségével: ↓ Ezek után két kis leánykák jöttek elő, kik a balkarjukon levő kosárból 3-4 szem búzát vetettek egy-egy lyukba. Ezek után ismét más két leányok porrá tört csontot hintettek a búza magvak fölé. Azután a lyukakat földdel behintették és megtapodták. Bloom ezt a búzarakást — to set wheat

227 Vöröses színű szarvasmarha.

228 Twine (?-?), azonosíthatatlan.

229 Crockford, William (1775-1844), igen alacsony sorból küzdötte fel magát. A vagyonát szerencsejátékkal, továbbá játékkaszinók működtetésével alapozta meg.

230 Bloom (?-?), azonosíthatatlan.

— sokkal hasznosabbnak ítéli, mint a vetésnek akármilyen nemét. Elhiszem, annyival inkább is, minthogy mások ítélete, s tulajdon tapasztalásom által meggyőződtem arról, minő derék gazda Bloom, s távol van minden teóriáktól. — Ám egész házában egy könyvet se láttam, s beszédjéből tudománybeli művelésre éppen nem konkludálhattam²³¹. Mindent csak tapasztalása után mondhat jónak vagy rossznak; de azt kétlem, hogy kivihetné ki azt nagyban, amit Bloom kis telekjén, egy népes helység közellétében. A föld művelésére 16 darab Suffolk fajú²³² lovakat (sic) tart, vágott zabszalmával, s darált babbal. Ezeknek istállóját különös leírásban idemel-
lékelni szükségesnek tartom, minthogy az nemcsak sokrészről ajánlja magát, hanem egyszersmind alkalmat ad némely megjobbításokra, melyeket (sic) az istállóépítésben megkívántatnak. Tehenei csak a ház szükségére vannak. 500 darab juhuk mindig a szabad ég alatt, s többnyire répával élődnek. Sertvést számosan tart Bloom, úgyhogy némely esztendőben kétszáz darab sertése van. Kolompérral, répával, s mindenféle eleggyel tartja őket. — A lovakat ami illeti, azoknak tenyésztése a majorhoz közel van, de ahhoz Bloomnak semmi köze sincs. A birtokos maga lókereskedő lévén, maga lát a méneshöz. az egész hét kancából, három monyásból, és néhány csikókból áll. A monyások hágatásra kiadatnak bérben, s sokat behajtának uroknak, minthogy kettejük azon monyások közé tartoznak, kik az országban legnagyobb névre kaptak. Rubens, egy igen derék világos pej, most a tizenhatodik esztendőben van. King Richard hét esztendő, setét pej. A harmadik még nincs három esztendő, s nevetlen, minthogy még vörösönt²³³ nem futott, de igen különös szépségű, s sokat ígérő. — A velük való bánásról semmi különös megjegyzésem nincs, minthogy azt a petworth-i bánásmóddal megegyezőnek találtam, azt az egyet kivéven, hogy itt a víz egy különös reseroire-ban gyűjtik össze (sic), minthogy a friss kútvíz meszes, s rossz. A legelők itt is be vannak kerítve, hol sövényvel, hol karokkal. Az épületek nyomorultak, s sövényezettek, mint nagyobb részint a somogyi parasztházak, de most új épületek vannak kezdetben, amelyek a major derék épületei mellé illendők lesznek. A gyökeres vetemények közt, valamint más suffolki gazdák, úgy Bloom is a sárgarépát, a turnips mellett nagy mennyiségben termeszt. A búzanemek közt egyedül az úgy nevezett egyiptomi fajt műveli.

Willowbankben Harley²³⁴ gazdasága talán egyetlen egy a maga nemében. Fő célja ennek a glasgow-iatat friss tejjel elgyőzni. Évégett 100 darab marha az úgy

231 Következtethettem.

232 Angolul: Suffolk punch. V.ö. *Culley*: Über die Veredlung i.m. 27. p.

233 Versenyt.

234 Harley (?-?), azonosíthatatlan.

nevezett short horned cattle fajból, melyet Hollandiából ideszakadottnak állítanak, van összeállítva, négyes sorban, úgyhogy mindenfelül a marhához hozzá lehessen férni, amint azt az ide mellékelt leábrázolásból egy tekintettel láthatni. Előttük hosszát nyúlik egy alacsony jászol, melynek alkotása olyan forma, mint múltkor a hollandiai relációmban említém. De ezen jászolba csak széna vagy más zöldség adatik nekik. A vágott, vagy forrázott takarmányadásra vasabroncsos sajtárok használatnak. Ezek, hogy fel ne dülhessenek, egy fel, s alá mozogható, s egyenesen lefüggő cserény²³⁵ közé csíptetik. A cserényt egyéb iránt, ha egészen le nem eresztetik a vályú vagyis jászol külső szélére, saroglya gyanánt, s arra szolgál, hogy a széna, s más zöld takarmány a jászolon túl ne hulljon el. Hátulról hosszát nyúlik mindenik sor marha megett egy csatorna, mely a ganéjt felveszi. Ezen csatornáknak mindenike a fenéken levő lyukak által összefügg az istálló alatt levő boltozattal. A ganéj egy huruglya²³⁶ által csak a lyuk felé taszítatik, amelyen által a boltozat alá esvén határba rakatik, s trágyának készítettik. Lejárás van ide szekérral is, amelyre a trágyát felrakhatni annak idejében, s a földre kitakaríthatni. A marhák állásoknál rekeszekbe vannak állítva, úgyhogy minden rekeszben két tehén vagyon egy vasdoronghoz oldalaslag megkötve, amit az ábrázolat jobban megvilágíthat.

Az istállónak ezen elrendelésénél megemlékezetesebb a víz használása. Egy közel lévő víz, melynek a majorba esése van, rejtett csatornák által az udvarba van vezetve. Itt az kétfelé oszlik, egy része hidegen van elszármaztatva mindenhova, ahol a majorban hideg vízre lehet szükség. Más része egy nagy rézkádba gyűl össze, ahol a köszén tüze által megmelegülvén ismét rejtek csökön mindenhova eloszlik, ahol melegvízre szükség van; a gőzes része nemcsak minden kályhákat a házban, majorban megmelegít, hanem a kuppot²³⁷ /Butterruhrfass/, répavágót mozgásba hozza, a répát, kolompért megfőzi. A machináknak ugyan magában véve semmi különösségek nincs, hanem az emlékezetes, mint vannak azok a gőzműszerrel összeszerkesztetve, s általa mozgásba hozva. Ide táblabeli rajzolat volna szükség, de amelyet adni tehetségemben nincsen. Egyéb iránt is Harley rövid idő alatt ezen intézetének leírását táblákkal megvilágítva, közre fogja bocsátani. — A marhákkal való bánás igen szorgos. A bőr tisztaságára igen ügyelnek. A vakarás, s kefézés minden nap legalább egyszer megtörténik. Az etetést öt óraker kezdik reggel, s a jobb időszakaszban zöld eleséget, késő ősszel, télen, s tavasz elején szénával forrázott vagy vágott répával, s kolompérral meg az égető seprejével váltva adnak nekik. A fejés reggel és este meg[y] véghez. Minden fejőkanna belső oldal-

235 Itt: elválasztó vagy takaró lap.

236 A végén kis kerekckkel ellátott hosszúnycső villa.

237 Köpülő.

ara egy skála van vágva, amelynek fogva a tejnek mindenkori mennyiségét minden nap, s annak apadását vagy bővülését is, ez protokollumból²³⁸ megláthatni. A tejespince hús, minthogy fákkal van egyfelől, másfelől épületekkel körülveve, s szellő minden irányban férhet a helyhez, a falakon lévő rostélyos lyukakon. Azon edények, melyekben a tej árultatik, úgy vannak alkalmazva, hogy a fedelükön egy kis lyuk van hagyva a levegőnek, de melyen vizet be nem eresztetni a tej megvesztegetése végett. Ez érthetőbb lészen az ide mellékelt ábrázolatból. A majorban van egy pék vagy fűtőház is, olvasásra, játékra szánt szobák, ferdők a férfi, s asszony személyek, s gyermekek számára külön. Ezek iránt az a legfőbb nevezetesség, hogy a kályhák melegítése a följebb említett gőzös fazékból elvezetett csők által történik. Harleyhoz Doktor Hooker²³⁹ úr ajánlott, s maga tisztbeli foglalatosságában a környéken lévén feltartóztatva, vezetőül az ipát, egy éltes, tisztos irlandi²⁴⁰ öreget adta mellém.

Mely kiterjedésű telek lenne elegendő ezen marhák kintartására? Minő legyen a bevett termésváltozás²⁴¹ rend[j]je? Meg nem tudhattam, minthogy Harley úr maga mindig nyomomban volt, s noha más kérdéseimre megnyugtató feleletet adott, itt igen udvariasan elkerülte az egyenes feleletet. Több szavait összevén csak azt következtethetem, hogy tán bizonyos turnusa nincsen, hanem a szükséghez képest, majd e[z], majd ama takarmánytermesztéshez kap, s eleséget néha pénzen is veszen.

Végre említem Dishleyt, a leicesteri grófságban, hol valaha Bakewell élt, az úgy nevezett Dishley vagy New Leicester juhajt szerzette, s a megjavított marhategyesztés módnak atyja /father of the improved breeding, amint Sir J[ohn]. Sinclair nevezi/ lett.²⁴² Ha Woburnt kiveszem, eddig való utamban alig fogott el oly érzés, mint itt. Azért-e, hogy Bakewell emlékezete kellemmel foglalta el elmémet? Azért-e, hogy a majornak egész külseje az eddig látott majoroktól különböző, s inkább egy magyar, mint angol gazdasághoz hasonlóan tetszett, s ilyenkor könnyen, s örömet visszagondoltam honomba magamat? Tanúságul azonban csak az szolgál többnyire, amit láthattam. Vezetőmmel nem sokra mehettam, minthogy az

238 Itt: feljegyzés.

239 Hooker (?-?), azonosíthatatlan.

240 Írországi.

241 Vétésforgó. A „termésváltozás” vagy „termésváltoztatás” Pethe Ferenc szóhasználata nyomán terjedt el.

242 Vö. 163. jegyz. Robert Bakewell tenyésztési módszereinek és munkáságának hatásával kapcsolatban lásd az újabb elemzések közül: *Wykes, David L.*: Robert Bakewell (1725–1795) of Dishley: Farmer and Livestock Improver. In: *Agricultural History Review* 52. (2004) (1.) 38–55. p.

őreg Smith, — Dishleynek mostani tulajdonosa — nem volt otthon, s az ő távollétében a gazdaságra ügyelő fia tisztbeli dolgában foglalatzkodott ...

(Langley Priory és más gazdaságok állattartásának és növénytermesztésének jellemzése.)

Mely könyveket olvasott ebben a hónapban, mely gazdaságbeli vagy más tudós társaságokat, intézeteket, vásárokat, juh- és lóegyesületeket baromorvosi intézeteket látogatott meg, s mely állapotban talált mindent?

Időközben Sir John Sinclair Code of Agriculture-ja volt olvasó könyvem, és Leigh's New Picture of England and Wales meg New Picture of Edinburgh. Különös gyülekezetben nem voltam, amelynek a gazdaság lett volna tárgya, minthogy az ilyesek itt, noha gyakorta, de nem az ilyes időszakaszban tartatnak. — Más tudós társaságok gyülekezete sem volt ezen alkalommal. Egyes tagokkal mindazonáltal megismerkedtem, gyűjteményeiket megnéztem. Úgy nevezetesen Edinburgh-ban a Veterinary Society²⁴³ kabinetjét, mely tiszta ásványdarabokkal díszeskedik, s az univerzitásával egyesülve van, t[udni] i[llick] amelynek épületében van a társaság gyülekezetei. A Caledonian Horticultural Society²⁴⁴, ameddig a derék Patrick Neilt²⁴⁵ Hollandiában, s Franciaországban utaztatta, egy experimentális kertet akar felállítani a kerti művelésre nézve, de minden csak plán még. — A kereskedőknek Waterloo Roomja Edinburgh-ban mindenféle merkantilis és politikus periodika írásokkal bővelkedik.

Newmarketben²⁴⁶ október két első napjaiban tartatott a lóegyület első októberi gyülekezete /first october meeting, vagy the Grand Duke Michael Stakes/. Minden napon versenyfutás volt ezen idő alatt, meg lólicitáció. Mindeniknek elsőjén jelen voltam. Az első napra 65 futó volt kandidálva, de ezek közül csak 24 futott, t[udni] i[llick] 6 elsőben egy mérföldet, azután 18 két mérföldet Lord Grosvenor²⁴⁷

243 Skóciában az agráregycsületi és oktatási szervezetek, intézmények kialakulása a XVIII. század utolsó harmadában kezdődött. A The Highland Society of Edinburgh 1784-ben alakult meg, s a város egyetemén 1790-től működött mezőgazdasági tanszék. Gerics látogatása idején az Edinburgh-i Állatorvosi Iskola szellemiségét elsősorban William Dick (1793–1866) tanári tevékenysége határozta meg, s egy időben több külföldi hallgatója volt az intézménynek, mint skóciai vagy angol.

244 A Skót Kertészeti Társaságot 1809-ben alapították, a The Highland Society of Edinburgh tagjainak kezdeményezésére.

245 Neil, Patrick (1776–1851), kertész, botanikus, természettudós.

246 A suffolki, kelet-angliai város 1752-től adott otthont a Jockey Clubnak. Newmarketben már I. Jakab (1603–1625) uralkodásának időszakától rendeztek lóversenyeket.

247 Lord Grosvenor, Robert (1767–1845), utóbb Westminster márkija, a lóversenyek állandó vendége volt. Lovai számos alkalommal diadalmaskodtak, de Grosvenor Londonban a Belgravia építettőjeként is megörökítette nevét.

három esztendő csikaja, Thunderboldt, győzött, s 200 guineát²⁴⁸ nyert. Angol vérrel kellene bínom talán, hogy a szegény marha ilyenkori kínzásában multságot lelhetnék. Engem jobban érdeklett volna a kándidátusokkal való bánásmód látás — the training — ha a titkolódzó Boice, Perkins, vagy Robertsonnál²⁴⁹ bemenetet nyertem volna. A lólicitációban azt a különöst vettem észre, hogy először a legnagyobb árt mondják ki, azután alább szállanak. P[éldának] o[káért] egy szép kancát első szóra 40 guineára tartottak, azután lassanként nyolc guineára szállottak le az áruval (sic), de azon se kelt el. Minálunk, amint tudva van, ez ellenkező módon történik. — Baromrivosi intézet az egész környéken nincs amelyen utaztam. Egyes kovácsok látnak a gyógyításhoz, s tanítványokat is nevelnek, anélkül hogy különös institutumjok volna. Burt²⁵⁰ azonban, Edinburgh-ban, mind physiologica mind pathologica preparátumokkal bír, amelyek mind a ló lábát illetik, de nem egy kovácsműhely szegletét, hanem akármi derék kabinetet is ékesíthetnének ...

Woodstock, november 30-án 1821-ben

Gerics Pál M[aga] k[ezével]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 155–163v.

12.

London, 1822. január 14.

Gerics beszámolója a Directiónak húsfeldolgozási eljárásokról, londoni állatvásárokról, piacokról.

Tekintetes Directio!

Ez a harmadik december, melyet idegen földön zárék be. — Most is azon belső vizsgatálással zárám be az esztendőt, mint eddig. Semmit nem mulattam el, ami tőlem kitellett. — Azonban, hogy „kész a lélek, de a test erőtlen” csak most eltellett esztendőben tanultam meg, mit jelentsen teljes értelemben. — Mennyiben gyarapodhattam a közelebb elmúlt december lefolytával, im a következő értekezés a szokott kérdések rendj[e] szerint elő fogják adni ...

248 1 guinea = 1 font 1 shilling.

249 Azonosíthatatlan személyek. Feltehetően mindhárman trénercek.

250 Burt (?-?), kovács, azonosíthatatlan.

(Részletes beszámoló olvasmányairól, különböző húsfüstölési eljárásokról, ajánlólevelek beszerzéséről.)

Ebben a hónapban két vásáron voltam jelen. Egy lóvásáron, és egy marhavásáron. A lóvásár a Hyde Park Corneren tartatott, egy arra a végre szánt udvarban. Itt az udvar két oldalán istállók vannak, amelybe az eladandó lovak szoknak (sic) szállítani. Az egyik oldalon hosszat nyúlik egy fészter, amelynek végén egy cancellus²⁵¹ van csinálva, a licitáns számára. A licitálandó ló ez elejbe vezetetik, azután a folyosón hosszat fel-alá futni engedtetik. — A licitáció egyéb iránt olyan formán ment véghez, mint a múltkor, Newmarketről említém, t[udni]. i[lilik]. a kiáltó először a legnagyobb sommát mondja ki, azután amint az ígérők szólnak lejjebb száll. 400-500 guineán kezdik, 40-30 guineán végzik. Itlétemkor egy derék szürke 300 guineán ment el, egy pej 50 guineán. A többiek többnyire közép áron keltek el. — A lóvásárral együtt kutyavásár is tartatott, de a kutyavásár nem az udvarban telepedtek le, hanem azon az úton, amelyen a lóárusok ki, s be kelle jární. Az ilyenforma lóvásár ugyanezen a helyen minden hétfőn tartatik.

A marhavásár Goswell Street, West Smithfieldben tartatott december 16-án. Ez a marhavásár különböző attól, amely West Smithfield piacán a szabad levegőn tartatik. Itt t[udni]. i[lilik]. nem a csupa adás, s vevés volt a vásár célja, hanem egyszerűen ösztön és jutalom adás a szorgalmatos gazdáknak, kik a baromtartásra nézve akármely tekintetben érdemet tettek. Itt a barmoknak nagyobb része az udvaron volt sráglyák közé rekeszelve. A kisebb rész, amely sertvésekből, s két dámvadakból állott, istállókba voltak rekesztve, úgy mindazonáltal, hogy aki bemenetet nyert az udvarba, — s ezt mindenki megnyerheti egy shillingért = 28 Xr²⁵² C[onventions]. M[ünze]. —, az ezen rekeszekbe is szabadon bemehet. Az első sorban állottak rendben rekeszek közt a birkák. Fajuk, idejük, táplálásuk /mivel híztak, csupa legelőn-e, turnipson-e, vagy mindeniken, vagy más módon?/, s gazdájuk neve egy cédulára a rekesz mellé, vagy a falra fel voltak jegyezve. Emellett öregebb²⁵³ betűkkel, ha kiknek a társuk jutalmat adtak (sic), a somma²⁵⁴ fel volt írva. Példa kedvéért ide egyet feljegyzek:

Faj — Southdown (a sussexi hegyekről vett név) Breed — Southdown
 Idős — 3 esztendő Age — three years old
 Takarmány — réti legelő, s turnip Feeding — pasture and turnip

251 Karzat.

252 Krajcár.

253 Nagyobb.

254 Összeg.

Jutalom — 20 guinea Reward — 20 guineas
 Bloomfield árendás vagy anglusul: Breeder Bloomfield

Azután a göbolyök, tehének, sertvések hasonló mód voltak elrendelve. A vásár-
 nak vége lévén öt órakor, ebéd tartatot a fogadóban, ahol a meghatározott ebéd ár-
 nak letételével, mely egy guinea volt, mindenkinek részt venni lehetett. Ezen
 alkalommal új subscriptio²⁵⁵ tétetett a tavasszal ismet tartandó vásáron megjelenő
 érdemes gazdák megjutalmazására. Ezen vásárt ‘Duke of Bedfords Autumnal
 Cattle Show’-nak nevezik, arról, hogy a bedfordi herceg protekciója alatt megy ez
 véghez, nem pedig, amint magam is gondoltam — de elég hibásan — az annun-
 ciációból,²⁵⁶ mintha csupán csak a herceg barmai tétetnének ki. Minden gazdának
 nyitva áll a hely, ha a helypénzt leteszi. — A helyről még kell bővebben értekez-
 nem. Az anglusok klímája igen gyakorta, s hirtelen változó lévén, a kereskedés vé-
 gett kis helyeken is vannak épületek felállítva, amelyeknek fedele alatt az idő
 viszontagsága ellen mind az ember, mind a portéka bátorságban lehet, s a kereske-
 dés akadályt nem szenved. Egyedül a nagy marhavásár állásokat kell ezen észrevé-
 tel alól kivennem, t[udni]. i[llick]. ahol ezer meg ezereknek fedelet készíteni
 csaknem lehetetlen volna. A kisebb marhavásár állások azonban fedéllel vannak
 felkészülve. Ilyen például azon hely, ahol az előbb leírott marhavásár tartatot. Ez
 tulajdonképpen egy négyszögű udvar, mely körül a három oldal istállókból, a ne-
 gyedik lakószobákból áll. Az udvar egész tere négy sor oszlopokon, melyek in
 quicuncem²⁵⁷ vannak elrendelve, nyugvó fedéllel van beárnyékozva. A szükséges
 világosság négy nagy laternán²⁵⁸ szolgál le a tetőről. Egyik felől van grádics felál-
 lítva, amely a ház felsőbb emeletének pitvarába, vagyis a folyosójába vezet. Ezen
 folyosó egyszersmind az udvarra nézve egy galéria gyanánt szolgál, amelyről az
 egész vásárt egy tekintettel általnézhetni ...

(További részletek *Gerics olvasmányairól, a British Museumban tett látogatá-
 sáról, londoni piacokról.*)

London, január 14-én 1822-ben Gerics Pál M[aga] k[ezével]

MOL P 274 3. cs. 5. fol. 170–176v

255 Előjegyzés.

256 Kihirdetés, bejelentés.

257 Négyszögben.

258 Lámpás.